

Defendant's Defense Rights: The Right to Remain Silent and Refraining from Self-recrimination in Iran and the People's Republic of China's Criminal Justice System

Fateme Fallah Nezhad¹, Jafar Koosha^{*2}, Rajab Ali Goldoust Jouybari³

1. Ph.D. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: fallahnejad.fateme@yahoo.com

2. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: J_Koosha@sbu.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran Iran

Email: r-goldoust@sbu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2021.296821.1537

Received:

16 July 2021

Accepted:

31 January 2022

Published:

6 September 2023

ABSTRACT

One of the foremost defense rights of the accused enshrined in international documents and legal systems of most countries including Iran and the People's Republic of China is the right to remain silent and the right to refrain from self-recrimination in the face of interrogation by a legal body. And handing evidence of innocence is an example of a fair trial. According to Article 197 of Iran's Criminal Procedure Law, the right to remain silent has been explicitly acknowledged but there is no legal provision for the right to self-incrimination, and this issue is subject to controversy on the part of lawyers at home. Nonetheless, according to Iranian and Chinese jurists, the observance of these two rights in criminal proceedings is open to discussion in terms of its executive dimensions and

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

there are quite a number of differences between them. But with regard to Iranian lawyers' view about the purview of applying the right to silence, there are some concerns that should be considered; furthermore, some instances such as investigation and prosecution officials' lack of responsibility for proclaiming the defendant the right to silence, lack of recognizing the exclusionary rule of evidence and lack of requiring audio and video recording during the course of investigation and envisaging the arrangement of the mechanisms thereof have been less noticed by the legislator. In contrast, whereas the Chinese legislator explicitly pointed out the matters of the right to silence, the prohibition of self-incrimination under duress and the exclusionary rule of evidence, the observance of the rights has been subject to conflict in Chinese criminal proceedings in respect of law enforcement; that is, there are a myriad of notions among them. Hence, this article attempts to investigate in a descriptive and analytical way the obstacles and challenges in implementing these rights in Iran and China's penal systems.

Keywords: Right to Remain Silent, Prohibition of Self-recrimination, Challenges, Fair Trial, Iran, China.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Defendant's Defense Rights: The Right to Silence or to Prohibit Self-Criminalization in the Criminal Justice System of Iran and the People's Republic of China ", Islamic Azad University, Science & Research Branch, Faculty of Law, Theology and Political Sciences.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Mohammad Ashouri for their Cooperation in Preparing and Writing this research.

Author Contributions:

Fateme Fallah Nezhad: Investigation, Resources, Conceptualization, Methodology.

Jafar Koosha: Resources, Conceptualization.

Rajab Ali Goldoust Jouybari: Resources.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Fallah Nezhad, Fateme, Jafar Koosha & Rajab Ali Goldoust Jouybari. "Defendant's Defense Rights: The Right to Remain Silent or Refraining from Self-recrimination in Iran and the People's Republic of China's Criminal Justice System" *Journal of Criminal Law and Criminology* 11, no. 21 (September 6, 2023): 61-100.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

One of the foremost defense rights guaranteed by the defendant in international documents and legal systems in most countries including Iran and the People's Republic of China is the defendant's right to remain silent before a legal authority's questioning and the right to prohibit coercion of self-criminalization and prohibition of offering evidence of their innocence. By resorting to such a tool, the suspect and the accused will enjoy the least opportunity to guarantee their defense rights without compulsion to cooperate with judicial authorities. The right to silence is based on human dignity, fairness in the proceedings, and the effects of presumption of innocence and a fundamental guarantee against abuse of power. The right to remain silent during interrogation and trial is an inseparable presumption of innocence and a central guarantee of the right not to coerce and plead guilty or testify against oneself. As law enforcement officers endeavor their utmost to secure confessions or statements indicating their guilt, and the exercise of the right to silence by the suspect and the accused, these efforts are underestimated. The right to silence is enshrined in many domestic law systems although it is not explicitly enumerated in international human rights treaties. Also, the offender's lack of coercion to confess against oneself is another requirement of the pity principle and the right to silence. According to international documents, no criminal defendant shall be forced to testify against themselves or plead guilty. The ban is consistent with the presumption of innocence, which is proved by the prosecutor, and the prohibition on torture or other cruel, inhuman and degrading treatment. In Iran's penal code, the right to silence was not explicitly envisaged by the legislature before the amendments to the Criminal Procedure Code of 2013. Until Article 197 of the Iran Criminal Procedure Code of 2013, the right to silence was explicitly accepted and deemed as one of the legal requirements for the judicial authorities regarding the observance of citizenship rights, the understanding of the right to remain silent by the accused and respect for this right. According to Iran's penal system, the principle of self-criminalization is not accepted, and there is no explicit regulation prohibiting this method, and this issue is a point of dispute among domestic jurists. Some consider the right to silence the result of the prohibition of self-criminalization and giving information, and some others deem the right to silence and the right to be criminalized on the same level and consider them one and the same thing. The People's Republic of China has a long history and culture, but it has a new and nascent legal system. As for those in their home countries who are acclimatized to rights, judicial decisions and regulations, it seems very strange that China, as a major country in terms of

size and population, had not yet drafted its contemporary Criminal Procedure Code until 1979. In this country, the tendency towards a socialist free market economy and concerns regarding the observance of human rights and foreign investment have led to the revision of the country's laws. Therefore, it has taken practical measures to reform the criminal justice system, at the legislative and judicial level, and in light of international human rights law, in relation to international treaties that focus more on protecting the human rights of citizens. The Code of Criminal Procedure was revised several times from 1979 to 2018, especially after the signing of the International Covenant. The presumption of innocence, the right to prohibit torture, the elimination of unlawful evidence including the right to prohibit self-criminalization as the defense rights of the suspect and the accused, along with other standards in the criminal justice system, were amended and modified. In 2012, the People's Congress of China, along with a number of amendments to domestic law, ratified the right not to self-criminalize. According to the majority of Chinese academics and jurists, the Criminal Procedure Code does not mention the right to silence, either in the interrogation or in the trial debate. However, there is disagreement among jurists about the concept of Article 52 and the principle of non-imposition of self-criminalization. A group believes that this provision prohibits improper interrogation methods while others believe it prohibits forcing a person to prove their crime. In contrast, some experts believe the right to silence is referred to in the law and consider the lack of self-imposed criminality as an implicit right of silence. Therefore, given the attention of Iranian jurists regarding the limits of the exercise of the right to silence, there are concerns, and instances of the lack of duty of the investigating authorities, prosecution and judicial authorities regarding the declaration of the right to silence to the accused, the lack of recognition of the rule of rejection of evidence, and the lack of obligation to record audio and video during interrogation stages, as well as the anticipation of the preparation and preparation of its mechanisms, have been neglected by the legislature. In contrast, although the legislator of the People's Republic of China has implicitly referred to the issues of prohibition of self-criminalization and the rule of rejection of evidence explicitly and the right to silence, but from the executive point of view, observance of these rights in China's criminal proceedings has also been disputed and there are several disagreements among them, so this article tries to descriptively and analytically document the legal documents, some obstacles and challenges ahead. In the implementation of these rights in two criminal systems to be examined and analyzed.

حقوق دفاعی متهم: حق سکوت و منع اجبار به خود مجرم‌انگاری؛ در سیستم عدالت کیفری ایران و جمهوری خلق چین

فاطمه فلاح نژاد^۱، جعفر کوشا*^۲، رجبعلی گلدوست جویباری^۳

۱. دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: fallahnejad.fateme@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

* نویسنده مسؤل: Email: J_Kousha@sbu.ac.ir

۳. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: r-goldoust@sbu.ac.ir

چکیده:

از مهم‌ترین حقوق دفاعی متهم که در اسناد بین‌المللی و نظام‌های حقوقی اکثر کشورها، از جمله ایران و جمهوری خلق چین به صورت تصریحی یا تلویحی مورد تضمین قرار گرفته است، حق سکوت متهم در برابر پرسش‌گری یک مقام قانونی و حق منع اجبار به خود مجرم‌انگاری و ممنوعیت ارائه ادله بی‌گناهی خود، از مصادیق یک دادرسی منصفانه می‌باشد. طبق ماده ۱۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری ایران حق سکوت به صراحت مورد پذیرش قرار گرفته اما در مورد حق منع خود مجرم‌انگاری مقرر قانونی وجود نداشته و این موضوع مورد اختلاف حقوق‌دانان داخلی می‌باشد. در مقابل طبق ماده ۵۴ قانون آیین دادرسی کیفری چین منع اجبار به خود مجرم‌انگاری به صراحت تضمین شده است، اما در مورد وجود حق سکوت در این قانون بین حقوق‌دانان اختلاف نظر وجود دارد. اما نظر به توجه حقوق‌دانان ایران در رابطه با حدود و ثغور اعمال حق سکوت، دغدغه‌هایی مطرح می‌باشد؛ و مصادیق عدم تکلیف مأمورین امر تحقیق،

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسندگان (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوق

انجمن حقوقی ایران

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/IJC.2021.296821.1537

تاریخ دریافت:

۲۵ تیر ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۱۱ مهر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۱۵ شهریور ۱۴۰۲

تعقیب و مقام قضایی نسبت به اعلام حق سکوت به متهم، عدم به رسمیت شناختن قاعده رد ادله و عدم الزام ضبط صوتی و تصویری در مراحل بازجویی و همچنین پیش‌بینی تدارک و آماده‌سازی سازکارهای آن مورد کم‌توجهی مقنن قرار گرفته است. در مقابل، با اینکه قانونگذار چین به مباحث منع اجبار به خود مجرم‌انگاری و قاعده رد ادله به صراحت و حق سکوت به صورت تلویحی اشاره کرده است اما از نظر بُعد اجرایی، رعایت این حقوق در دادرسی کیفری چین نیز مورد مناقشه بوده است و اختلاف نظرهای متعددی بین آنان وجود دارد. لذا این مقاله سعی دارد به صورت توصیفی و تحلیلی مستندات قانونی، برخی موانع و چالش‌های پیش‌رو در اجرای این حقوق را در دو نظام کیفری مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

کلیدواژه‌ها:

حق سکوت، منع خود مجرم‌انگاری، چالش‌ها، دادرسی منصفانه، ایران، جمهوری خلق چین.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «دادرسی منصفانه در فرایند رسیدگی کیفری در نظام جزایی جمهوری خلق چین با نگرشی بر اسناد بین‌المللی»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از جناب آقای دکتر محمد آشوری بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

فاطمه فلاح نژاد: تحقیق و بررسی، منابع، مفهوم‌سازی، روش‌شناسی.

جعفر کوشا: منابع، مفهوم‌سازی.

رجبعلی گلدوست جویباری: منابع.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

فلاح نژاد، فاطمه، جعفر کوشا و رجبعلی گلدوست جویباری. «حقوق دفاعی متهم: حق سکوت یا منع اجبار به خود مجرم‌انگاری؛ در سیستم عدالت کیفری ایران و جمهوری خلق چین». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۱، ش. ۲۱ (۱۵ شهریور، ۱۴۰۲): ۶۱-۱۰۰.

مقدمه

حق بر دادرسی منصفانه و لزوم برخوردار نمودن مظنون و متهم از این حق و تضمین‌های مرتبط با آن توسط ضابطین دادگستری و مراجع قضایی، به عنوان یکی از موازین انسان‌مدارانه بودن آئین دادرسی کیفری و در جهت حاکمیت قانون است. از این رو یکی از پایه‌های مهم آیین دادرسی کیفری مرحله تحقیقات مقدماتی است، مرحله‌ای که به‌عنوان اولین و حساس‌ترین مرحله شکل‌گیری یک پرونده کیفری است که با دو حق مواجه است: تأمین نظم عمومی و منافع اجتماع و تضمین حفظ حقوق و آزادی‌های اساسی مظنون و متهم. بنابراین حفظ و تأمین حقوق فردی و اجتماعی مزبور به‌طور توأمان در این مرحله از دادرسی از پیچیدگی و ظرافت خاص بیشتری برخوردار است، زیرا از یک سو ضرورت حفظ نظم عمومی و منافع اجتماعی و ترمیم خسارت بزه‌دیدگان ایجاب می‌کند که به‌سرعت آثار و قرائن و دلایل ارتکاب جرم حفظ و جمع‌آوری و از فرار یا مخفی شدن متهمان جلوگیری شود و از سوی دیگر، همواره نگرانی و بیم این امر وجود داشته که در اثنا انجام اقدامات سریع مزبور، دقت و احتیاط، فدای تعجیل در ضرورت انجام تحقیقات گردد و اشخاص شرافتمند به ناحق تحت تعقیب کیفری قرار گرفته و علیه ایشان کیفرخواست صادر شود.^۱ بنابراین مقررات آیین دادرسی کیفری و چگونگی عملکرد نهاد عدالت کیفری بیانگر حدود و قلمرو آزادی‌های شهروندان در جامعه است. بر اساس اصل احترام به کرامت ذاتی انسان‌ها رعایت حقوق و آزادی آنها با حفظ حقوق جامعه، در مسیر عدالت کیفری از اهمیت بیشتری برخوردار بوده با ضمانت اجراهای خاص خود تأمین و تضمین می‌شود. از جمله حقوق دفاعی متهم که متضمن معیارهای قانونی و قضایی در سطوح ملی کشورها و یا در سطح بین‌المللی است یک نظام قضایی عدالت‌محور همراه با رسیدگی کیفری با هدف اتخاذ تصمیمی منصفانه است. مصادیق حقوق دفاعی در سازکارهای تشریفات بازجویی متنوع است و باید نظام دادرسی کشورها مطابق اصول دادرسی منصفانه پیش‌بینی و مقرر شود تا به‌کارگیری آنها، حقوق مظنون و متهم در جریان دادرسی کیفری را تضمین کند. از جمله این حقوق می‌توان به حق سکوت و اعلام آن و حق عدم اجبار خود مجرم‌انگاری اشاره کرد.

بنابراین، امروزه یکی از مصادیق حقوق دفاعی مظنون و متهم حق سکوت در مقابل بازجویی‌ها و تحقیقات مقامات قضایی راجع به اتهامات وارد شده به آنان می‌باشد. متهم با تمسک به چنین ابزاری

۱. حسنعلی مؤذن‌زادگان، «تضمینات حقوق دفاعی متهمان و امر بازجویی در مرحله تحقیقات مقدماتی»، مجله پژوهش

حقوق و سیاست، ۲۸ (۱۳۸۹)، ۱۰۰.

از حداقل امکان برای تضمین حقوق دفاعی خویش بهره‌مند می‌شود، بدون اینکه تکلیفی به همکاری با مقامات قضایی داشته باشد. از آنجایی که مأمورین اجرای قانون حداکثر تلاش خود را می‌کنند که از فرد بازداشت شده اقرار یا اظهاراتی دال بر مجرمیت اخذ نمایند و اعمال حق سکوت متهم این تلاش‌ها را منتفی می‌سازد. این حق مبتنی بر کرامت انسانی، انصاف در رسیدگی و از آثار فرض برائت و یک تضمین اساسی در برابر سوءاستفاده از قدرت تلقی می‌شود. حق سکوت در بسیاری از نظام‌های حقوقی از جمله ایران مقرر شده است، هرچند در کشور چین و معاهدات بین‌المللی حقوق بشری این حق به صراحت بیان نشده است. بر مبنای حق سکوت مظنون یا متهم می‌تواند از پاسخگویی به سؤالات مأمور تحقیق اعم از ضابط یا مقام قضایی امتناع نماید. در این حق، «بی‌پاسخی» و یا «خاموشی» مظنون یا متهم مدنظر است و نه صرفاً «سکوت گفتاری» او؛ زیرا ممکن است این‌گونه برداشت شود که وقتی گفته می‌شود «حق سکوت» یعنی عدم شنیدن سخن «پاسخ‌گونه» از سوی متهم. بدین ترتیب منظور از این حق ناتمام‌گذاشتن فرآیند دوجانبه پرسش و پاسخ قضایی است، اعم از اینکه این فرآیند گفتاری یا نوشتاری و یا حتی رفتاری باشد. لذا منظور از «سکوت»، «بی‌پاسخی» و یا حتی «عدم دفاع در برابر اتهام» است و نه صرفاً خاموشی گفتاری. از این‌رو حق سکوت را باید هم شامل همکاری نکردن با پلیس در فرآیند بازجویی در مورد جرم دانست و هم شامل گواهی ندادن در محاکمه خودش.^۲

یکی دیگر از مصادیق حقوق دفاعی مظنون و متهم عدم اجبار به خود مجرم‌انگاری می‌باشد. به موجب فرض بی‌گناهی هیچ متهم به جرم کیفری نباید مجبور به شهادت خود یا اقرار به گناه شود. خود مجرم‌انگاری، عبارت است از «بیان سخنان یا دادن مدرک‌هایی که گوینده یا ارائه‌دهنده از رهگذر آن خود را بزه‌کار می‌داند.»^۳ این امر راهکاری برای کوتاه کردن فرآیند کیفری از طریق ایجاد شرایطی برای پذیرش ارادی اتهام از سوی متهم است. این راهکار به دو روش نمود می‌یابد: «به طور مستقیم که با بازجویی بازپرس یا دادستان یا کس دیگر، شخص بزه خود را آشکار می‌کند و به طور غیرمستقیم که شخص بدون الزام یا بازجویی از سوی کسی، اتهامش را می‌پذیرد.» این روش مغایر با فرض برائت، حق

۲. جعفر حبیب‌زاده، «شناسایی و مدیریت حق سکوت متهم»، مجله حقوقی دادگستری، ۹۵(۱۳۹۵)، ۷۱.

doi: 10.22106/rlj.2016.23180

۳. حسن عالی‌پور، «امنیت ملی و حقوق متهم؛ مطالعه تطبیقی آیین دادرسی در قبال اقدامات تروریستی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۴۴(۱۳۸۸)، ۲۴.

dor: 20.1001.1.17350727.1388.12.43.1.3

سکوت و حق مصونیت است.^۴ این حق در قواعد بین‌المللی حقوق بشری از جمله بند ۳ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی مورد اشاره قرار گرفته و به تبع آن قوانین داخلی کشورها از جمله جمهوری خلق چین توسعه یافته و مورد پذیرش قرار گرفته است. اما در ایران این اصل پذیرفته نشده و مقرر صریحی نیز بر منع این روش وجود ندارد.

نکته قابل ذکر اینکه؛ حق سکوت بر مبنای ماده ۱۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری ایران به صراحت مورد پذیرش قرار گرفته و در این مورد اختلافی بین حقوق دانان وجود ندارد؛ باین‌حال، در مورد منع خود مجرم‌انگاری، برخی از حقوق دانان حق سکوت و حق منع خود مجرم‌انگاری را یکسان می‌پندارند و آنها را یکی می‌دانند، و از طرف دیگر، برخی معتقدند عبارت ماده ۱۹۵ قانون آیین دادرسی کیفری که مقرر می‌دارد: «... مراقب اظهارات خود باشد...» ناظر بر منع خود مجرم‌انگاری است. در مقابل، در کشور چین، طبق نظر اکثریت دانشگاهیان و حقوق دانان قانون آیین دادرسی کیفری چین، نه در بحث بازجویی و نه در بحث محاکمه، به حق سکوت اشاره نکرده است. اما طبق مفهوم ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت به حق منع خود مجرم‌انگاری اشاره دارد. باین‌حال، در این زمینه اختلافات متعددی بین حقوق دانان وجود دارد. گروهی معتقدند که این ماده روش‌های نادرست بازجویی را منع می‌کند. و گروه دیگر معتقدند که این ماده اجبار شخص برای اثبات جرم خود را منع می‌کند. و برخی هم از این متن ماده به عنوان حق سکوت یاد می‌کنند. از این‌رو به نظر می‌رسد تفاوت‌های اساسی بین این دو موضوع در دو سیستم عدالت کیفری ایران و چین وجود دارد.

بنابراین پرسشی که در این مقاله مطرح می‌شود این است که: ۱- سیاست تقنینی ایران و چین در مورد حق سکوت و منع خود مجرم‌انگاری چیست؟ ۲- مهم‌ترین چالش‌ها و مشکلات در جهت اجرای صحیح این حقوق کدامند؟ ۳- چه سازکارهای عملی در جهت تضمین رعایت این حقوق از طرف ضابطین دادگستری و مراجع قضایی قابل اجراست؟

۱- مستندات قانونی

سیستم حقوقی ایران تا قبل از اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری سال ۹۲، در مرحله تحقیقات مقدماتی همسو با معیارهای نظام دادرسی امنیت‌مدار بود، اما این امر تحت گرایش‌های بین‌المللی و با تصویب قانون مذکور تغییر یافته و تحولاتی در زمینه تضمین حقوق دفاعی متهم از جمله حق سکوت به عمل

آورده است که گامی در جهت تقویت بُعد ترافعی نمودن مرحله تحقیقات مقدماتی و نزدیک شدن به سوی یک دادرسی آزادی‌محور به شمار می‌رود. رویکردی که بیشتر حامی حقوق و آزادی‌های فردی و برگزاری یک دادرسی منصفانه است. بنابراین، همه این حقوق باید در مرحله تحقیقات مقدماتی و از سوی ضابطین دادگستری و مراجع قضایی تفهیم، اعلام و اطلاع‌رسانی شود. در زمان حاکمیت قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ در مورد «حق سکوت متهم»، «حق اعلام حق سکوت» و نیز «ضمانت اجرای عدم رعایت و تفهیم آن» با توجه به مفاد مواد ۱۹۴، ۱۲۹ و ۱۹۷ قانون مذکور و نیز بندهای ۹ و ۱۰ قانون حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳ دو دیدگاه مطرح شده بود: اول؛ دیدگاه «پذیرش تلویحی حق سکوت». براین مبنا که حق سکوت متهم به طور تلویحی به رسمیت شناخته است^۵، لیکن در دو مورد حق اعلام سکوت و ضمانت اجرای عدم اجرای آن قوانین ایران ساکت است و در عمل موجب به تأخیر افتادن بازجویی از متهم نمی‌شود، ولی اگر متهم از وکیل برخوردار باشد می‌بایست بازجویی به تأخیر بیفتد. البته به استناد ماده ۵۷۸ ق.م.ا. (تعزیرات) که ضمانت اجرای منع شکنجه مذکور در اصل ۳۸ قانون اساسی است می‌توان به نوعی فائل به ضمانت اجرایی داشتن رعایت حق سکوت در ایران شد. لیکن این ایراد که ماده مذکور تنها به شکنجه‌های جسمی اشاره داشته و از شکنجه‌های روحی و روانی غفلت نموده است، وارد بود.^۶ دوم؛ دیدگاه «عدم پذیرش حق سکوت» که برخی معتقد بودند که محتوای ماده ۱۲۹ قانون دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری (۱۳۷۸) متفاوت از حق سکوت است، زیرا این ماده تنها بیانگر این است که در صورت حق سکوت متهم نمی‌توان او را به پاسخ‌گویی مجبور کرد و این امر با حق سکوت متفاوت است.^۷ با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در جهت کاهش اختیارات ضابطان و مراجع قضایی و هم‌زمان تعیین ضمانت اجرا در مورد آنان از یک طرف و تقویت و تضمین حقوق دفاعی مظنون و متهم در فرآیند تحقیقات مقدماتی از سوی دیگر تلاش شده است. بنابراین طی مواد ۵ و ۶ این قانون لزوم آگاهی متهم از حقوق دفاعی خود در فرآیند دادرسی و تفهیم آن به متهم در ماده ۵۲ از سوی ضابطان دادگستری مورد اشاره قرار گرفته است. و بر مبنای ماده ۱۹۷ قانون فوق‌الذکر که مقرر می‌دارد: «متهم می‌تواند سکوت اختیار کند...» قانونگذار صریحاً به حق

۵. منصور رحمدل، «حق سکوت»، مجله حقوقی دادگستری، ۵۶ و ۵۷ (۱۳۸۵)، ۱۹۹.

doi: 10.22106/rlj.2006.11480

۶. جعفر حبیب‌زاده، «شناسایی و مدیریت حق سکوت متهم»، مجله حقوقی دادگستری، ۹۵ (۱۳۹۵)، ۸۰.

doi: 10.22106/rlj.2016.23180

۷. محمد باقر مقدسی، «رویکرد تطبیقی به معیارهای ناظر بر بازجویی پلیسی»، مجله کاراگاه، ۲۷ (۱۳۹۳)، ۱۲.

سکوت اشاره و گامی مثبت در تضمین حقوق دفاعی متهم برداشته است. جمهوری خلق چین نیز، اقدامات عملی خود را در جهت اصلاحات در سیستم عدالت کیفری، در سطح قانونگذاری و قضایی و در سایه توجه به قوانین حقوق بشر بین‌المللی، در رابطه با معاهدات بین‌المللی که تمرکزش بیشتر روی حمایت حقوق بشر شهروندان می‌باشد مدنظر قرار داده است. و در جهت اجرای این حقوق قوانین داخلی زیادی را تصویب کرده است تا تعهداتش را از جنبه‌های قانونی اجرا کند و در مسیر اجرای تعهدات بین‌المللی‌اش برای حمایت از حقوق بشر باشد. قانون آیین دادرسی کیفری، از زمان تصویب در سال ۱۹۷۹ تا سال ۲۰۱۸ به خصوص بعد از امضای میثاق بین‌المللی، چندین مرتبه مورد اصلاح و بازنگری قرار گرفته است. اصل فرض بر بی‌گناهی (برائت)، حق منع شکنجه، حذف شواهد و ادله غیرقانونی، و از جمله حق منع خود مجرم‌انگاری به عنوان حقوق دفاعی مظنون و متهم به همراه ضوابط دیگر در نظام دادرسی کیفری مورد اصلاح و تغییراتی قرار گرفت. در سال ۲۰۱۲، کنگره خلق چین، به همراه تعدادی از اصلاحیه‌های مرتبط با قوانین داخلی، حق عدم خود مجرم‌انگاری را تصویب کرد.^۸ ماده ۹۳ قانون آیین دادرسی سابق که اکنون ماده ۵۲ قانون دادرسی کیفری جدید (۲۰۱۸) است در این زمینه بیان می‌کند که: «... اجبار افراد برای ارائه ادله و مدارکی جهت اثبات بی‌گناهی‌شان، مؤکداً ممنوع می‌باشد...» همچنین، طبق ماده ۵۶ قانون آیین دادرسی کیفری چین، مقرر شده است که: «اقرار گرفتن از مظنون یا متهم با توسل به اجبار از روش‌های غیرقانونی مانند شکنجه و نیز شهادت شهود و اظهارات بزه‌دیده که از طریق اقدامات غیرقانونی مانند اعمال خشونت و تهدید جمع‌آوری شده است باید از پرونده حذف شود...»، هدف از این تغییر مهم در قانون چین، حذف اعترافات به دست آمده به‌واسطه شکنجه، اجبار، تهدید و سایر ابزارهای غیرقانونی است. اما مضمون این ماده قانونی (۵۲) در کنار موادی از قانون آیین دادرسی کیفری مورد اختلافات زیادی میان اکثر حقوق‌دانان چین بوده است و نظرات مختلفی را در مورد وجود یا عدم حق سکوت و همچنین منع خود مجرم‌انگاری بیان می‌کنند.

در ادامه ابتدا مطالبی در مورد حدود و ثغور این دو حقوق بر مبنای سیستم عدالت کیفری ایران و

8. Decision of the National People's Congress on the Amendment of the Criminal Procedure Law of the People's Republic of China (promulgated by Nat'l People's Cong. Beijing Municipality, Mar. 14, 2012, effective Jan. 1, 2013) (China), <http://law.professors.typepad.com/files/130101-crim-pro-law-as-amended-en.pdf> (containing an amendment to The Criminal Procedure Law and The Criminal Court Rules of The People's Republic of China).

چین در مرحله تحقیقات مقدماتی و سپس در مرحله رسیدگی در دادگاه کیفری ارائه خواهد شد.

۱-۱- مرحله تحقیقات مقدماتی

تحقیقات مقدماتی به عنوان یکی از حساس‌ترین فرایندهای دادرسی کیفری است که لزوم رعایت حقوق دفاعی مظنون و متهم در جهت اجرای دادرسی منصفانه از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد. زیرا شروع هر گونه بازجویی از این افراد به خوبی می‌تواند مانع ایراد صدمات، به ویژه در عرصه اعمال انواع فشارهای جسمانی، روانی و شکنجه گردد. در سیستم حقوقی ایران در خصوص تحقیقاتی که توسط ضابطین دادگستری صورت می‌گیرد، قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت بر وجود حق سکوت یا منع خود مجرم‌انگاری اشاره‌ای نکرده است. با این حال، طبق مفاد ماده ۶۱ قانون فوق‌الذکر به دلیل اینکه یکی از قواعد و مقررات، حق مظنون و متهم بر سکوت در مقابل پرسش‌های مطرح شده می‌باشد، از این رو مظنون و متهم در طول تحقیقات توسط ضابطین نیز از این حق برخوردار هستند. اما در مقابل، مقنن به صراحت در متن ماده ۱۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری به وجود حق سکوت در قبال پرسش‌های مطرح شده توسط مقام تحقیق در زمان انجام تحقیقات مقدماتی تصریح نموده است. با وجود این، این قانون در مورد «اعلام و تضمین رعایت حق سکوت» ابهام دارد؛ و استدلال‌های مختلفی از سوی حقوق دانان در این زمینه مطرح می‌شود. برخی معتقدند با توجه به ضمانت اجرای مقرر در ماده ۱۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری که محکومیت انتظامی تا درجه چهار منظور شده است در جهت نقض مقرر ماده ۱۹۵ قانون فوق‌الذکر، می‌توان به نوعی تضمین حق سکوت متهم و اعلام آن را استنباط نمود. از سوی دیگر با توجه به اینکه حق سکوت در ماده ۱۹۷، بلافاصله بعد از ضمانت‌الاجرای نقض حقوق دفاعی متهم در مواد ۱۹۳ الی ۱۹۵ مذکور در ماده ۱۹۶ آمده است، مقنن نظری بر تضمین نقض رعایت اعلام حق سکوت نداشته است و بنابراین ضابطین دادگستری تکلیفی برای تفهیم این حق به متهم ندارند.^۹

یکی از نکات مهم در این زمینه، آگاهی مظنون و متهم از حقوق دفاعی خویش بسیار اساسی و در سرنوشت قضایی او فوق‌العاده مؤثر است. با این حال، در خصوص اعلام حق سکوت نسبت به مظنون یا متهم برای مقاماتی که در جریان دادرسی کیفری قرار می‌گیرند و در جهت مسؤلیت خویش عهده‌دار امر تحقیق می‌شوند، نه در قانون اساسی و نه در قانون عادی تکلیفی وجود ندارد. به صراحت وفق ماده ۵۲ ق.آ.د.ک. ایران هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت، ضابطان دادگستری مکلفند حقوق مندرج در این

۹. همان، ۱۳۷.

قانون را در مورد شخص تحت نظر به متهم تفهیم نمایند، در اینجا مقنن از واژه « تفهیم » استفاده کرده است نه « اعلام ». همچنین رعایت بعضی از حقوق متهم قبل از شروع به تحقیق به صراحت قانون ضروری است که اثر عدم رعایت بعضی از این حقوق دفاعی، بی‌اعتباری تحقیقات مقدماتی است که از جمله می‌توان به تبصره ۱ ماده ۱۹۰ ق.آ.د.ک. اشاره نمود که به صراحت، سلب حق همراه داشتن وکیل یا عدم تفهیم این حق به متهم را موجب بی‌اعتباری تحقیقات می‌داند. از این رو، اعلام حق سکوت نیز نیازمند صراحت مقنن می‌باشد. حق سکوت می‌تواند در زمره حقوق فطری و طبیعی افراد بر پایه دو اصل رعایت شأن و کرامت انسانی و فرض برائت توجیه شود.

همچنین، در سیستم حقوقی ایران عده‌ای آن را نتیجه منع خود مجرم‌انگاری و دادن اطلاعات تلقی می‌کنند، و برخی حق سکوت و حق منع مجرم‌انگاری را یکسان می‌پندارند و آنها را یکی می‌دانند. به همین دلیل معمولاً حق سکوت را بلافاصله و قبل از حق خود مجرم‌انگاری یا اقرار به جرم ذکر می‌کنند.^{۱۰} در این زمینه برخی حقوق‌دانان معتقدند این حق در مراحل نخست تحقیق و رسیدگی مقدماتی که دادستان در صدد تهیه ادله‌ای دایر بر مجرم بودن شخص است که شامل منع هر گونه فشار و اجبار فیزیکی یا روانی بر شخص می‌باشد، که از آن به حق مصونیت از مجبور شدن به خود مجرم‌انگاری یا اقرار یاد می‌شود، ولی پس از آنکه دادستان تصور می‌کند دلایل کافی برای مجرم بودن شخص فراهم شده است، دیگر نیازی به اقرار فرد وجود ندارد که از آن به حق سکوت تعبیر می‌شود.^{۱۱}

دو نکته قابل ذکر اینکه؛ اول، به نظر می‌رسد که حق سکوت تضمین‌کننده دو حق حمایت شده بین‌المللی یعنی فرض برائت و منع خود مجرم‌انگاری است و نمی‌توان این دو را یکی تلقی کرد، همان‌گونه که طبق اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی در ماده ۲(ب) ۵۵ و ماده ۶۷(۱)(ز) که به‌عنوان جامع‌ترین و منسجم‌ترین سند بین‌المللی محسوب می‌شود، حق سکوت و حق منع خود مجرم‌انگاری به‌صورت مجزا و مستقل مورد شناسایی قرار گرفته است؛ دوم؛ در ایران، اصل منع خود مجرم‌انگاری مورد پذیرش قرار نگرفته است و مقرر صریحی نیز بر منع این روش وجود ندارد. در عین حال برخی معتقدند مقررات ماده ۶۰ قانون آیین دادرسی کیفری که حاکی از ممنوعیت اجبار یا اکراه متهم در بازجویی است با توجه به اصل ۳۸ قانون اساسی و همچنین عبارت «مراقب اظهارات خود باشید» آمده در ماده ۱۹۵ قانون

۱۰. حسین آقایی جنت مکان، حقوق دادرسی عادلانه و منصفانه (تهران: جنگل، ۱۳۹۶)، ۱۷۲.

۱۱. مصطفی فضایی، دادرسی عادلانه محاکمات کیفری بین‌المللی (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی،

۱۳۹۳)، ۳۶۹.

فوق‌الذکر با در نظر گرفتن نتایج احتمالی آن واجد مفهوم خود مجرم‌انگاری در سیستم حقوقی ایران است.^{۱۲}

مطابق ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری چین منع اجبار به خود مجرم‌انگاری به صراحت در قانون مشخص شده و لزوم رعایت آن در این مرحله از رسیدگی هم مورد تأکید قرار گرفته است. : «قضات، دادستان‌ها و بازپرسان باید طبق رویه قانونی اقدام به جمع‌آوری انواع ادله‌ای نمایند که می‌تواند گناهکار بودن یا بی‌گناهی مظنون یا متهم و نیز شرایط شدت جرم را اثبات نماید. اخذ اقرار از طریق شکنجه و جمع‌آوری ادله و مدارک از طریق تهدید، تحریک و فریب و یا سایر روش‌های غیرقانونی و نیز اجبار افراد برای ارائه ادله و مدارکی برای اثبات بی‌گناهی خود اکیداً ممنوع است...» . «باین‌حال، عده‌ای معتقدند حق سکوت در قانون وجود ندارد و آنچه در قوانین در خصوص حق سکوت مقرر شده بسیار محدود است. و برخی نیز بیان می‌کنند که عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری نوعی حق سکوت است و در واقع نوعی حق تلویحی و ضمنی سکوت کردن است. و گروه سومی هم بیان می‌کنند قانون نه تلویحاً حق سکوت را در قانون مقرر کرده و نه مشخصاً به آن اشاره کرده است. از طرف دیگر، برخی دیگر از حقوق‌دانان در مورد مفهوم ماده ۵۲ که مقرر می‌کند: نمی‌توان کسی را مجبور کرد که ثابت کند مجرم نیست و اصل عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری اختلاف نظر داشته و نظرات متفاوتی بیان می‌کنند. گروهی معتقدند این ماده روش‌های نادرست بازجویی را منع می‌کند و گروه دیگر معتقدند که ماده اجبار شخص برای اثبات جرم خود را منع می‌کند و قانون حق خود مجرم‌انگاری را پذیرفته است.

حال به برخی از استدلال‌ها و نظرات این حقوق‌دانان در مورد حق سکوت اشاره می‌شود. پروفیسور «چن گوانگ چونگ^{۱۳}» به عنوان یکی از حقوق‌دانان مطرح چین در زمینه حق سکوت اظهار می‌دارد: در قوانین فعلی، مقرراتی مربوط به حق سکوت مقرر نشده است. نگرانی برخی افراد بابت ماده ۱۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری که مقرر می‌دارد: «بازپرس در هنگام بازجویی از مظنون، باید در ابتدا از مظنون بپرسد که آیا مرتکب فعل مجرمانه شده است یا خیر، و به او اجازه دهد تا شرایط ارتکاب جرم یا بی‌گناهی خود را توضیح داده و سپس او را مورد پرسش قرار دهد. مظنون باید به سؤالات بازپرس صادقانه و با دقت پاسخ دهد...» در مقایسه با ماده‌های قبل‌تر آن یعنی ماده ۵۱ که بیان می‌کند: «در پرونده‌های دعوای

۱۲. جواد صالحی، «ارتباط حق سکوت متهم اصل نفی خودآتهامی و ضمانت اجرای آن در حقوق کیفری ایران و رویه قضایی ایالات متحده»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۵(۱۳۹۹)، ۱۶.

13. Chen Guang Zhong

عمومی، مسؤولیت اثبات جرم متهم به عهده دادستان خلق می‌باشد...» و همچنین ماده ۵۲ همین قانون که مقرر می‌کند: «نهاد قضایی، دادسراها و بازپرسان باید طبق رویه قانونی اقدام به جمع‌آوری انواع ادله‌ای نمایند که می‌تواند گناهکار بودن یا بی‌گناهی مظنون یا متهم و نیز شرایط شدید بودن جرم را اثبات نماید. اخذ اقرار از طریق شکنجه و جمع‌آوری ادله و مدارک از طریق تهدید، تحریک و فریب و یا سایر روش‌های غیرقانونی و نیز اجبار افراد برای ارائه ادله و مدارکی جهت اثبات بی‌گناهی‌شان، مؤکدا ممنوع می‌باشد...» درست‌گویی این است که، «یک دست چماق دارد و دست دیگر هویج»، بدین معنا که تناقض فاحشی در درون هریک از این ماده‌ها وجود دارد.^{۱۴} برخی دیگر از حقوق‌دانان بر این باورند که قانون آیین دادرسی کیفری نباید خود مجرم‌انگاری را تحمیل نمایند و از سوی دیگر در برخی دیگر از ماده‌ها مقرر شده است که مظنون باید با صداقت و درستی به سؤالات پاسخ دهد. این دو ماده (مواد ۵۲ و ۱۲۰ ق.آ.د.ک.) بالقوه با هم در تناقض نیستند، بلکه در واقع دیدگاه قانون آیین دادرسی کیفری چین را در خصوص حق سکوت بیان می‌کند که، حق سکوت مقرر شده در این قانون بسیار محدود است.^{۱۵} در مقابل برخی از صاحب‌نظران که معتقدند به حق سکوت در قانون اشاره شده است این‌گونه بیان می‌کنند که، عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری خود نوعی حق سکوت است و در واقع نوعی حق تلویحی سکوت کردن است. منع خود مجرم‌انگاری مستلزم آن نیست که مجریان قانون در هنگام بازجویی از مظنون به او اعلام کنند که «شما از حق سکوت اختیار کردن» برخوردار هستید. در تئوری، کشور چین فرض بی‌گناهی در پرونده‌های کیفری را در نظر گرفته است، و اثبات محکومیت از طریق ادله محکم و ممنوعیت اخذ اعتراف از طریق شکنجه را ایجاد کرده است. به این معنا که تأیید می‌کند متهم در خلال محاکمه می‌تواند سکوت اختیار کند.^{۱۶} بنابراین می‌توان بیان کرد که چین سیستم حق سکوت را ایجاد کرده است، زیرا «مخالفت با خود مجرم‌انگاری» به عنوان یکی از تضمین‌های اولیه سیستم حق سکوت می‌باشد.^{۱۷}

اما گروهی که معتقدند در قانون آیین دادرسی کیفری چین نه تلویحاً حق سکوت را در قانون مقرر

14. Zhang Wei, "Viewing the Chinese-style "right to silence" from the new criminal procedure law", *Legal Expo*, no.9(2013), 13-15

15. Yao Ying, "Interpretation of the Right to Silence in the New Criminal Procedure Law from the Perspective of Sino-US Perspectives", *Social Science*, no.12(2013), 124-125.

16. He Jia hong, "Establish a system of silent rights with Chinese characteristics", *Journal of Shanghai Municipal Law Management Cadre College*, no.6(2000), 41-49.

17. He Jia hong, "My Opinion on the Chinese Right to Silence System Based on the "American Style" , *Political and Legal Forum*, no.1(2013), 107-114.

کرده و نه به صراحت به آن اشاره کرده است، اظهار می‌کنند که بیان تلویحی حق سکوت در قانون به این معنا است که عبارت «حق سکوت» به صراحت در قانون نیامده است و الزامی هم برای مجریان قانون در دستگاه قضایی و اجرایی وجود ندارد که به متهم اعلام کنند طبق قانون از حق سکوت برخوردار است. هرچند که می‌توان از سایر قوانین استنباط کرد که متهم از حق سکوت برخوردار است و عدم خود مجرم‌انگاری توسط بسیاری از صاحب‌نظران به عنوان «حق سکوت» تلویحی شناخته می‌شود.^{۱۸}

بنابراین از نظر برخی حقوق‌دانان، در سیستم حقوقی چین به سختی می‌توان حق سکوت را از اصل عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری استنباط کرد، اما می‌توان آن را برای انکار تعهد اعتراف به حقیقت به منظور از میان برداشتن محدودیت در اصل عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری مورد استفاده قرار داد.^{۱۹} شما می‌توانید انتخاب کنید که ساکت بمانید یا تصمیم بگیرید حقیقت را بگوید، که این ابتدایی‌ترین نوع حق است. مظنون و متهم حق سکوت دارند، به این معنی که او حق انتخاب بیان حقیقت یا عدم بیان آن را دارد. اگر مظنون یا متهم باید حتماً حقیقت را بیان کنند، پس در این صورت از هیچ آزادی‌ای برخوردار نیستند. این ایده که پاسخ صادقانه که جزء تعهدات مظنون و متهم است و حق سکوت می‌تواند هم‌زمان وجود داشته باشند، توهمی بیش نیست. تعهد بیان صادقانه حقیقت به خودی خود یک تعهد واقعی نیست، بلکه جمع‌آوری شواهد را از طریق اعتراف با توسل به شکنجه و سایر روش‌های غیرقانونی تشویق می‌کند. روند دادرسی کیفری این تعهد را برای مظنونین و متهمان ایجاد می‌کند که باید اظهارات صادقانه داشته باشند، ابتدا به مظنون و متهم باید این تعهد را یادآور شوند. تعهداتی که نه‌تنها به معنای از دست دادن آزادی در بیان اظهارات نادرست است، بلکه به معنای از دست دادن آزادی بیان هرگونه اظهارنظری می‌باشد.^{۲۰}

نکته قابل توجه اینکه؛ اگر از دیدگاه قانون آیین دادرسی کیفری به قضیه نگاه کنیم، طبق ماده ۱۲۰، مظنونین در هنگام مواجهه با بازپرسان در بازجویی باید صادقانه به سؤالات آنها جواب دهند و اظهارات خود را بیان کنند، و از حق سکوت برخوردار نیستند. در صورتی که نهاد تحقیق از روش غیرقانونی برای تشخیص محکومیت یا اخذ اعترافات مظنون استفاده نمی‌کند، مظنون باید با نهاد تحقیق همکاری

18. Liu Ying Tang and Dong chu, "Analysis of right to Silence in Chinese New Criminal Procedure Law", *Journal of Huaihua University*, no.3(2015), 58.

19. He Lei, "Truthful confession and the new construction of voluntary confession--from the perspective of the principle of not forcing self-incrimination", *Learning and Exploration*, no.2(2013), 82.

20. Yi Yanyou, *Freedom of silence* (Beijing: China University of Political Science and Law Press, 2001), 182.

کرده و باید به درستی و صادقانه به سؤالات پاسخ دهد. در واقع پیش شرط به کارگیری این قانون است که می‌تواند اهداف منظور نظر قانونگذار و نهاد قضایی را برآورده سازد. اما با برخورداری از حق سکوت واقعی بدون توجه به اینکه از چه شیوه بازجویی استفاده می‌شود، مظنون می‌تواند سکوت اختیار کرده و حتی اگر از ملایم‌ترین روش متقاعد و نصیحت کردن استفاده شود.

برخی دیگر از صاحب‌نظران بر این اعتقادند که: ماده ۱۲۰ ق.آ.د.ک. در خصوص جواب دادن صادقانه به سؤالات بازجویی، در کنار کلمه «صادقانه» از «باید» استفاده کرده است. و این ماده در خصوص اینکه مظنون موظف به پاسخگویی به سؤالات است چیزی بیان نکرده است و تنها حق دروغ گفتن و اظهارات غیرصادقانه از وی سلب شده است. در تحلیل جمله آخر ماده ۱۲۰ یعنی قسمتی که بیان می‌کند: «در خصوص سؤالاتی که به پرونده ارتباط ندارند، از حق امتناع از پاسخگویی برخوردار است»، دو جمله اول این ماده می‌خواهد این موضوع را روشن کند که مظنون باید به سؤالات پاسخ دهد یا خیر؟ اگر این‌گونه برداشت نشود با منطق زبانی سازگار نخواهد بود. عبارت «جواب دادن صادقانه» مظنون را موظف می‌سازد که اعتراف کند، و همچنین خود مبنایی برای اعتراف به جرم برای مظنون می‌باشد، که این موضوع با مفاد قانون آیین دادرسی کیفری هماهنگ نمی‌باشد.^{۲۱} و به نظر می‌رسد که «جواب دادن صادقانه» نگرش منفی قانون آیین دادرسی کیفری چین را در خصوص حق سکوت نشان می‌دهد.

اما، در مورد حق عدم خود مجرم‌انگاری؛ گروهی معتقدند متن ماده ۵۲ دربرگیرنده این است که از روش‌های بازجویی غیرقانونی مانند اخذ اعتراف از طریق شکنجه جلوگیری کند. نهادهای رسیدگی به پرونده و کارکنان این نهادها از اخذ اعتراف از طریق شکنجه، تهدید، فریب و ارباب منع شده‌اند و انجام هریک از این موارد ممنوع می‌باشد. بنابراین شکنجه کردن متهم یا مظنون به طور جسمی یا روانی برای بازجویی و یا مجبور کردن آنها به اعتراف به جرم برخلاف میل و خواسته‌شان ممنوع است.^{۲۲} در این زمینه یکی از حقوق‌دانان در جهت رد این تفسیر بیان می‌کند، دلیل اینکه نتایج تفسیر اصل عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری توسط این گروه معادل منع بازجویی غیرقانونی است، شیوه‌های بازجویی نادرست مانند اخذ بازجویی از طریق شکنجه است که اغلب ادراکی هستند که خود روشی برای تحمیل خود مجرم‌انگاری است؛ اما این دو را نمی‌توان یکسان تلقی کرد. اخذ اعتراف از طریق شکنجه نوعی تحمیل

21. Hong Weiyi, "The right to silence the illegal evidence exclusion rule", *Legal and Social* 5(2013), 120.

22. Sun Yuan, "The Outline of Substantial Interpretation on the Privilege Against Self — incrimination", *Tribune of Political Science and Law*, no. 2(2016), 59.

است اما بدان معنا نیست که تحمیل و اجبار، اخذ اعتراف از طریق شکنجه است. حتی از معنای لغوی تحمیل و اجبار، چیزی فراتر از اخذ اعتراف از طریق شکنجه متبادر می‌شود. تحمیل و اجبار نه تنها در یک سری روش‌های جمع‌آوری شواهد و ادله ظهور می‌یابد در صورتی که بتواند برای رد برخی از نتایج قانونی مخالف خود مجرم‌انگاری استفاده شود، می‌تواند اثر تحمیلی یا اجباری داشته باشد. در تئوری، ما می‌توانیم به تحمیل روش‌های قانونی به عنوان اعمال اجبار مستقیم و اجتناب از عواقب ناخوشایند به عنوان اعمال اجبار غیرمستقیم اشاره کنیم.^{۲۳}

قانون، به صورت مشخص مقرر می‌دارد، منع اخذ اعتراف از طریق شکنجه؛ بدان معنا نیست که مظنون یا متهم تعهدی در قبال اعتراف ندارد، زیرا اخذ اعتراف از طریق شکنجه، روش صحیحی برای تعهد به وظیفه نیست و هیچ ارتباطی با تعهدات قانونی ندارد. در خصوص اخذ اعتراف از طریق شکنجه، مظنون یا متهم هیچ انتخاب دیگری ندارد. در اینجا می‌توانیم از جمله هارت^{۲۴} استفاده کنیم که می‌گوید: «شکنجه، اجبار مظنون یا متهم برای اخذ اعتراف است»، اما نمی‌گوید که مظنون یا متهم متعهد به انجام اعتراف است. به همین دلیل با اینکه قانون آیین دادرسی کیفری قبل از ۲۰۱۲ به روشنی، اخذ اعتراف از طریق شکنجه را منع می‌کند، اما اکثر صاحب‌نظران گمان نمی‌کنند که مظنون تحت قوانین آن زمان، تعهدی در قبال اعتراف ندارد. منع اخذ اعتراف از طریق شکنجه و تعهد به ارائه اظهارات صادقانه، می‌تواند بدون ایجاد هرگونه تناقضی در قانون وجود داشته باشد. با اینکه اکثریت صاحب‌نظران در جامعه دانشگاهی بر این باورند که تناقضی بین تعهد به ارائه اظهارات صادقانه و اصل عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری وجود دارد؛ اما هیچ‌کس نیست که اعتقاد داشته باشد که تعهد به ارائه اظهارات صادقانه با منع اخذ اعتراف از طریق شکنجه در تناقض است.^{۲۵} برخی حقوق‌دانان معتقدند، اگر مفهوم اصلی عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری محدود می‌شود به منع اخذ اعتراف غیرقانونی، بنابراین نمی‌توان نتیجه گرفت که حق سکوت در قانون وجود دارد. چراکه مفهوم اصلی حق سکوت این است که مظنون و متهم نباید تعهدی در قبال ارائه شواهدی برای اثبات بی‌گناهی داشته باشند. چه اینکه اجبار به صورت مستقیم مانند اعمال شکنجه برای اخذ اعتراف باشد و چه به طور غیرمستقیم مانند داشتن پیامدهای قانونی نامطلوب اعمال شود با اصل حق سکوت منافات دارد. در صورتی که اصل عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری از محدودیت‌های منع بازجویی نامناسب رهایی یابد و نیز از تعهد فرد برای ارائه اطلاعاتی

23. Lin Yuxiong, *Criminal Procedure Law*, (previous book), (Yuanzhao Publishing Co, Ltd, 2013), 85.

24. Hart

25. Yuan, *op.cit.*, 61.

برای اثبات خود مجرم‌انگاری خلاصی باید، در این صورت می‌توان ادعا کرد که در قانون حق سکوت در نظر گرفته شده است؛ زیرا تنها بر مبنای چنین تفسیری، «تعهد به اقرار صادقانه» مقرر شده در ماده ۱۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری منطقی به نظر می‌رسد.

به طور خلاصه، این سؤال مطرح است که آیا می‌توان بین عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری، اقرار صادقانه و حق سکوت یک ارتباط منطقی ایجاد کرد یا خیر. نکته اصلی در پاسخ به این سؤال این است که اصل عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری چگونه تفسیر شود. در صورتی که به عنوان ابزاری برای تحمیل اجبار مستقیم مانند اخذ اعتراف از طریق شکنجه تفسیر شود، بدین معناست که اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری سال ۲۰۱۲ هیچ‌گونه تغییر اساسی در خصوص این موضوع اعمال نکرده است؛ و اگر به این صورت که هیچ کس تعهدی در قبال ارائه اطلاعات در خصوص اثبات جرم خود ندارد تفسیر شود، بدان معناست که قانون آیین دادرسی کیفری تغییر عمده‌ای را در این خصوص اعمال کرده است.^{۲۶}

یکی از مهم‌ترین انتقاداتی که حقوق‌دانان در مورد حق سکوت دارند نسبت به وجود این موضوع است که آنها معتقدند: «نباید به هیچ کس تحمیل کرد که به جرمش اعتراف کند» این جمله به این معنا نیست که موضوع حق سکوت در قانون گنجانده شده است، چرا که ماده مربوط به «اعتراف صادقانه» هنوز در قانون موجود می‌باشد و منعکس‌کننده ماهیت این موضوع که «نباید اعتراف به جرم را به کسی تحمیل کرد»، نمی‌باشد. اگر تعهد اعتراف صادقانه حذف نشده باشد، حتی اگر مقرره مربوط به حق سکوت در قانون مقرر شود در واقع هیچ جنبه عملی و کاربردی نخواهد داشت. بنابراین حق سکوت که متهم به طور بالقوه از آن برخوردار است به دلیل وجود ماده ۱۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری، به نوعی حق مبهم و پنهان تبدیل شده است.^{۲۷}

نهایت اینکه، با توجه به مطالب و نظرات مختلف حقوق‌دانان در مورد حق سکوت و حق منع خود مجرم‌انگاری، که در بالا بدان اشاره شد و همچنین عدم تصریح مقنن به حق سکوت و متن ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری که به صراحت منع خود مجرم‌انگاری اشاره می‌کند؛ و رویه قضایی در حال حاضر سیستم حقوقی چین، به نظر می‌رسد، حق سکوت ضمنی با توجه به متن ماده ۵۲ قانون فوق‌الذکر که در مورد منع خود مجرم‌انگاری است مورد پذیرش سیستم می‌باشد. زیرا در اواخر سال ۲۰۱۸ قانون آیین دادرسی کیفری مورد اصلاح قرار گرفت که یکی از مهم‌ترین موارد در ماده ۱۲۰

26. Ibid, 62.

27. Ibid, 60.

می‌باشد که عبارت «مظنون باید صادقانه پاسخ دهند» از ماده حذف شده است.

۱-۲- مرحله محاکمه

حق سکوت در قبال سؤالات مطرح شده توسط دادرسی دادگاه یا منع خود مجرم‌انگاری به خودی خود متهم را مصون از تعرضات قضایی به وی به ویژه اعمال شکنجه شدن نمی‌نماید؛ زیرا تا زمانی که متهم از دارا بودن چنین حقوقی در فرایند رسیدگی کیفری آگاه نباشد و دادرسی محکمه نیز ملزم به اعلام این حقوق به وی نباشد، نمی‌توان از برقراری این حقوق و یک دادرسی منصفانه حصول اطمینان داشت. بر مبنای قانون آیین دادرسی کیفری ایران مقرر صریحی در مورد لزوم رعایت حق سکوت توسط دادرسی دادگاه کیفری در حین محاکمه در دادگاه وجود ندارد. با وجود این، طبق بند «ث» ماده ۳۹۵ قانون فوق که درباره ترتیب رسیدگی در محاکم کیفری است و همچنین بر مبنای ماده ۴۰۵ همان قانون که مقرر می‌کند ترتیبات رسیدگی در دادگاه کیفری یک نیز به صورت مجزا ذکر نشده باشند، همان است که برای سایر محاکم کیفری مقرر شده است. می‌توان به این نتیجه رسید با وجود اینکه مقنن به صراحت به حق سکوت در مرحله محاکمه اشاره نداشته است، اما با توجه به بند «ث» ماده ۳۹۵ و ماده ۴۰۵، قانونگذار به صورت تلویحی امکان حق سکوت را در حین محاکمه به متهم اعطا نموده است.

اما به نظر می‌رسد همان خلاً قانونی در مورد «اعلام حق سکوت» که پیش‌تر بدان اشاره شد، در مرحله محاکمه متهم نیز وجود داشته است و ظاهراً رئیس دادگاه تکلیفی به اعلام حق سکوت به متهم ندارد. و در صورتی که دادرسی حق سکوت متهم را به وی اعلام ننماید، برخلاف قانون اقدامی انجام نداده است و تخلفی نیز مرتکب نشده است. درحالی‌که طبق ماده ۶ قانون آیین دادرسی کیفری ایران، قانونگذار به آگاهی متهم از حقوق خود در فرایند دادرسی و سازکارهای رعایت این حقوق اشاره دارد. بنابراین می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین حقوق متهم در راستای تحقق دادرسی منصفانه حق اطلاع یافتن از حق سکوت به موجب ماده فوق به هر نحو ممکن توسط مقامات قضایی است که بایستی از این حق آگاهی یابد. اینکه به موجب ماده مذکور دادرسی دادگاه ملزم به اعلام حق سکوت باشد یا خیر، ماده تصریحی در این مورد ندارد. همچنین در ماده ۵ قانون فوق، اشاره به اطلاع و آگاهی متهم به حقوق دفاعی خویش می‌کند، بدون اینکه به صورت تصریحی یا تلویحی به لزوم اعلام یا تفهیم حق سکوت دادرسی دادگاه اشاره کند.

بنابر آنچه بیان شد، در قانون آیین دادرسی کیفری چین نیز نه تلویحاً حق سکوت را در قانون مقرر کرده و نه به صراحت به آن اشاره کرده است، حقوق دانان اظهار می‌کنند که بیان تلویحی حق سکوت

در قانون به این معنا است که عبارت «حق سکوت» به صراحت در قانون نیامده است؛ بنابراین الزامی برای مجریان قانون در دستگاه قضایی و اجرایی وجود ندارد که به متهم اعلام کنند طبق قانون از حق سکوت برخوردار است. بر همین مبنا اینکه آیا در زمان رسیدگی دادگاه مقام قضایی ملزم به اعلام حق سکوت به متهم است یا خیر، مشخص نیست و قانون ساکت است. با اینکه مقنن در ماده ۱۱ قانون فوق مقرر می‌کند: «... متهم از حق دفاع برخوردار است و دادگاه خلق موظف است که برخورداری متهم از حق دفاع را تضمین نماید.» در مقابل مقنن به صراحت در ماده ۵۲ قانون فوق به حق منع اجبار به خود مجرم‌انگاری اشاره می‌کند. اما اینکه این حق در روند رسیدگی قابل اجرا می‌باشد یا خیر، در مبحث چالش‌ها و موانع بدان پرداخته خواهد شد.

۲- چالش‌ها و موانع

بسیاری از تصمیمات قضایی در مورد متهم مبتنی بر شواهد و اسناد و مدارکی است که در مرحله تحقیقات مقدماتی از طرف ضابطین دادگستری جمع‌آوری و ارائه می‌شود. در این میان حق سکوت متهم به عنوان یکی از مهم‌ترین حقوق دفاعی متهم در این مرحله، وی را از خطر نقض دادرسی منصفانه مصون می‌دارد، اما ممکن است تحت شرایطی اجرای این حق با چالش و موانعی روبرو شود. در متن حاضر به ارائه دو نمونه از مهم‌ترین این چالش‌ها در دو نظام حقوقی ایران و چین اشاره می‌شود.

۲-۱- قاعده رد ادله

تحصیل دلیل به عنوان یکی از ارکان مهم و اساسی در جهت اثبات حقیقت و کشف از واقعیت است و بنابراین ادله اثبات به ویژه در امور کیفری از اهمیت و ویژگی‌های خاصی برخوردار می‌باشد. در بسیاری از کشورها فصل خاصی از قانون آیین دادرسی کیفری را به مسائل مربوط به ادله اثبات اختصاص نداده‌اند. ایران نیز از زمره همین کشورها بوده و مصادیق ادله اثبات در قانون مجازات اسلامی ذیل ماده ۱۶۰ و مواد بعدی آن به بیان موضوعیت و طریقت ادله پرداخته است. در عین حال در طی مواد ۳۱۸ الی ۳۳۴ قانون آیین دادرسی کیفری به تشریفات رسیدگی به ادله پرداخته است. در مقابل سیستم حقوقی چین این موضوع را مورد توجه قرار داده و در قانون آیین دادرسی کیفری خود یکی از ابواب این قانون را به صورت مستقل به بحث دلیل و بیان صریح ادله فاقد ارزش و اعتبار اثباتی در طی مواد ۵۰ الی ۶۵ به ادله اثبات دعوا اختصاص داده است.^{۲۸}

۲۸. «ماده ۵۰- تمامی موارد موضوعی یک پرونده که موثر در اثبات ماهیت دعوی هستند ادله محسوب می‌شوند. ادله شامل

از جمله ضمانت اجرایی که در برخی نظام‌های حقوقی برای رعایت قانون در تحصیل ادله در نظر گرفته شده است اینکه، ادله جمع‌آوری شده متعاقب اقدامات غیرقانونی مأمورین، قابل ارائه و استناد در دادگاه نیستند. این امر در سیستم‌های حقوقی تحت عنوان «قاعده رد ادله» شناخته می‌شود. مطابق با ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری تفهیم حق سکوت به عنوان حقوق دفاعی متهم و در اختیار گذاشتن مکتوب آن، اخذ رسید و ضم در پرونده را به عنوان تکلیف ضابطان مقرر کرده است. حال اگر ضابط دادگستری هر یک از این حقوق را رعایت نکرد تکلیف ادله حاصل از این اقدام غیرقانونی چیست؟ آیا ادله‌ای که بدون رعایت حقوق دفاعی متهم به دست آمده ارزش و اعتبار لازم را دارد؟ جهت پاسخ به این سؤالات لازم است مفاهیمی که مرتبط با این موضوع بوده و نیازمند بررسی دقیق‌تری است مورد اشاره قرار بگیرد.

۲-۱-۱- مفهوم دلیل

طبق ماده ۱۹۳ قانون آیین دادرسی مدنی «دلیل عبارت از امری است که اصحاب دعوی برای اثبات یا دعوا به آن استناد می‌نمایند» به وضوح مشخص است که این تعریف بیشتر ناظر به دعاوی حقوقی است؛ در این نوع از دعاوی، قاضی اصولاً نقش حکم را ایفا می‌کند و صرف‌نظر از موارد استثنایی، در عمل و اغلب وظیفه او اظهارنظر بر مبنای دلایل ارائه شده از سوی اصحاب دعواست. همچنین، قاضی حقوقی بر مبنای «حقیقت صوری» اتخاذ تصمیم می‌کند و لذا، طبیعی است که دلیل در ماده فوق‌الذکر به عنوان امری که اصحاب دعوا برای اثبات مدعای خود ارائه می‌دهند تعریف شود. اما در امور کیفری و از آنجا که ارتکاب جرم موجبات اخلال در نظم عمومی جامعه و امنیت عمومی را فراهم می‌کند و هدف دعاوی کیفری کشف حقیقت و دستیابی به مجرم واقعی و به منظور اعمال مجازات قانونی است، علاوه بر دادستان یا شاکی، خود قاضی کیفری نیز در صورت لزوم باید به تکمیل دلایل و حتی تحصیل دلایل کاملاً جدیدی که بتواند در سرنوشت محاکمه مؤثر باشد، بپردازد.^{۲۹}

۲-۱-۲- مفهوم بطلان دلیل

موارد ذیل می‌باشد: (یک) ادله فیزیکی؛ (دو) ادله مستند؛ (سه) شهادت شهود؛ (چهار) اظهارات بزه‌دیده؛ (پنج) اظهارات و اقرار مظنونین یا متهمین؛ (شش) نظرات کارشناسی؛ (هفت) سوابق مربوط به تحقیق، بررسی، شناسایی و آزمایشات تحقیقاتی از بازسازی صحنه جرم؛ و (هشت) سوابق سمعی - بصری و داده‌های الکترونیکی. صحت ادله و مدارک قبل از پذیرش آنها به عنوان مبنای تصمیم‌گیری در صدور حکم، بایستی مورد تأیید قرار گیرد.»

۲۹. محمد آشوری، آیین دادرسی کیفری، جلد ۲ (تهران: سمت، ۱۳۹۸)، ۳۷۴.

حقوق دانان کیفری در این مورد نظرات متفاوتی را بیان می‌کنند: برخی با دغدغه تضمین حقوق طرفین دعوا و حقوق جامعه عدم رعایت مقررات شکلی دادرسی را سبب بطلان ادله‌ای که از این طریق به دست آمده است، دانسته و هرگونه دلیلی را که با نقض حقوق متهم و عدم رعایت ضوابط قانونی به دست آید محکوم به بطلان می‌دانند.^{۳۰} و معتقدند چنانچه ضابطان دادگستری بدون مجوز مقام قضایی به تفتیش منزل متهم بپردازند و ادله مثبت جرم را تحصیل نمایند چنین ادله‌ای باطل است. در مقابل برخی دیگر معتقدند بطلان دلیل به معنای عدم پذیرش ادله تحصیل شده به دلیل تأثیرگذاری مؤثر مقامات و مأموران قضایی در فرآیند تحصیل ادله مذکور است.^{۳۱} بعضی نیز بیان می‌کنند معنای واقعی بطلان بیش از آنکه به روش تحصیل ادله مربوط باشد، بر میزان اثرگذاری و ماهیت ادله توجه می‌کند. چه بسا ممکن است روش مورد استفاده مأموران، فاقد وجه قانونی باشد، اما این موضوع تا زمانی که سبب ایراد خدشه و ماهیت ادله نشود نمی‌تواند مفهوم بطلان دلیل را شکل دهد.^{۳۲} همچنین بر مبنای ماده ۵۶ قانون آیین دادرسی کیفری چین: «... ادله فیزیکی و مستندی که مطابق با رویه‌های قانونی جمع‌آوری نشده باشد ممکن است به‌طور جدی بر دادرسی منصفانه تأثیر بگذارد؛ بنابراین باید اصلاح و یا توضیحات مستدل در مورد آنها ارائه شود و در صورت عدم اصلاح و یا ارائه توضیحات مستدل باید از پرونده حذف شود...»

۲-۱-۳- مفهوم قاعده رد ادله^{۳۳}

بر اساس این قاعده چنانچه کارگزاران نظام عدالت کیفری، از جمله نیروهای پلیس، در گردآوری ادله ارتکاب جرم، موازین قانونی را رعایت نکرده باشند و حقوق متهم را نقض کنند، قاضی باید دلایل مذکور را حسب مورد از اعداد دلایل خارج کرده و چنانچه دلایل دیگری برای احراز مجرم بودن متهم از سوی نهادهای مسؤؤل تعقیب ارائه نشود، حکم بر برائت وی صادر کند.^{۳۴} بحث رد ادله به سبب نامشروع بودن

۳۰. عباس زراعت، بطلان در آیین دادرسی کیفری، (تهران: میزان، ۱۳۹۰)، ۱۵.

۳۱. سحر سهیل مقدم و حسنعلی مؤذن‌زادگان، «قاعده بطلان دلیل در آیین دادرسی کیفری (با تأکید بر حقوق آمریکا)»، فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۲(۱۳۹۵)، ۲۶۴.

۳۲. محمدباقر مقدسی و جواد یزدانی، «اعتبار ادله گردآوری‌شده توسط ضابطان دادگستری در نظام کیفری ایران»، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی دانشگاه جامع امام حسین، ۲۳(۱۳۹۶)، ۱۳۲.

33. The Exclusionary Rule

۳۴. محمد فرجی‌ها و محمدباقر مقدسی، «رویکرد تطبیقی به قاعده معتبر ناشناختن ادله در نظام عدالت کیفری کامن لا و ایران»، فصلنامه مدرس علوم انسانی، ۳(۱۳۸۷)، ۱۱۴.

روش تحصیل آن مشابه اقدام دادگاه در پرونده‌ای است که متهم به جرم ارتكابی اقرار می‌کند، اما دادگاه به جهت آنکه قرائن و امارات برخلاف مفاد اقرار می‌باشد اقرار متهم را رد می‌کند. چنین دلیلی با توجه به وجود ارکان آن (عقل، بلوغ، قصد و اختیار) صحیح است، اما بنا به تشخیص دادگاه رد می‌شود.^{۳۵}

بر مبنای رویه قضایی و سیستم حقوقی ایران در مورد پذیرش یا عدم رعایت «قاعده رد ادله» بین حقوق دانان نظرات متفاوتی وجود دارد. برخی معتقدند، در حقوق ایران با توجه به سنت قانونگذاری و رویه قضایی، هیچ‌گاه تحصیل دلیل و لو از طریق نامشروع، به‌طور مستقیم نهی و مشمول ضمانت اجرا نشده است.^{۳۶} و قبل از اصلاح تبصره ۱ ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۹۴ که مقرر می‌داشت: «سلب حق همراه داشتن وکیل یا عدم تفهیم این حق به متهم موجب بی‌اعتباری تحقیقات می‌شود.» نمونه‌ای از پذیرش این قاعده در ایران بود که هیچ وقت فرصت اجرایی نیافت و پیش از اجرایی شدن اصلاح و نظام حقوقی ایران عملاً تهی از این قاعده شد.^{۳۷} اما در مقابل بعضی معتقدند اصل ۳۸ قانون اساسی از مصادیق قاعده رد ادله محسوب می‌شود.^{۳۸} بنابراین با توجه به وضعیت روحی و روانی متهم در بازداشتگاه به‌خصوص در مورد متهمین جرایم اتفاقی یا بدون سابقه عدم تفهیم حق سکوت متهم موجب نوعی اکراه موقعیتی متهم به پاسخ‌گویی نسنجیده شده است و این خود می‌تواند به ضرر متهم باشد. بنابراین می‌توان از وحدت ملاک ماده ۶۰ قانون آیین دادرسی کیفری استفاده و تأثیر اوضاع و احوال حاکم بر موقعیت را نوعی اکراه موقعیت تلقی کرد و احتمال بی‌اعتباری تحقیقات در این وضعیت بدون رعایت حق سکوت متهم بعید نیست.^{۳۹} بنابراین برخی معتقدند قانونگذار به موجب قانون آیین دادرسی کیفری هرچند به طور ضمنی، تا حدودی این قاعده را پذیرفته است. این مهم را می‌توان از سیاق مواد ۶۱، ۴۲، ۳۶، ۲۸، ۴، ۷، ۱، ۲ و ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری برداشت نمود که به نوعی اصل

۳۵. مقدسی و یزدانی، پیشین، ۱۳۳.

۳۶. حسنعلی مؤذن‌زادگان و حسین محمد کوره‌پز، «ضمانت‌های اجرای نقض حقوق شهروندی در فرآیند تحقیقات پلیسی»، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۱ (۱۳۹۵)، ۷۶.

۳۷. مهدی صبوری پور، «قاعده رد ادله در حقوق ایالات متحده و مقایسه آن با ضمانت اجرای مشابه در حقوق ایران»، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، ۹ (۱۳۹۴)، ۱۵۰.

۳۸. ایرج گلدوزیان، «دلیل باطل و آثار آن در سیستم‌های حقوقی مختلف»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۲۶ (۱۳۷۰)، ۶۳-۶۴.

۳۹. ابوالحسن شاکری و غلامرضا شیرازی، «حق سکوت و تکلیف مقامات تعقیب نسبت به آن در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲»، فصلنامه دانش انتظامی خراسان شمالی، دفتر تحقیقات کاربردی فا.ا خراسان شمالی، ۷ (۱۳۹۴)، ۱۰۸.

لزوم تبعیت ضابطان دادگستری از قانون را در کشف جرم و شناسایی متهمان مورد پذیرش قرار داده و حتی عدم تبعیت از قانون را منتج به ضمانت اجرای قانونی ماده ۶۳ دانسته است.^{۴۰}

باین حال، نکته قابل ذکر اینکه؛ سیستم ادله اثبات در ایران مطابق با آموزه‌های اسلامی و بر مبنای اقنای وجدان دادرس است. به عبارتی، در نظام ادله معنوی، اقناع قضایی قاضی که به آن علم قاضی اطلاق می‌گردد خود، دلیل مستقلی بر اثبات امر کیفری است.^{۴۱} اهمیت علم قاضی بر کسی پوشیده نیست و ممکن است به طرق گوناگون حاصل شود. زیرا علم یکی از حالات ذهنی و دماغی انسان است که در نتیجه سنجش و ارزیابی مجموع قرائن شواهد و اوضاع و احوال حاکم بر یک پدیده خارجی به دست می‌آید. بر اساس آن می‌توان وقوع یا عدم وقوع یک پدیده را مسلم و محرز دانست.^{۴۲} در نتیجه، در صورتی که قاضی بر اساس دلیل تحصیل شده (حتی اگر طریق تحصیل آن غیرقانونی باشد) به علم برسد باید علیه متهم حکم صادر نماید. باید توجه داشت که در خصوص علم قاضی ضوابط خاصی وجود داشته است و قاضی نمی‌تواند به هر طریقی که برایش علم حاصل شد، اقدام به صدور حکم نماید. زیرا با پذیرفتن چنین ادعایی باید به علم شخصی قضات نیز اعتبار داد درحالی که این موضوع در ایران مورد پذیرش قرار نگرفته و استناد به علم شخصی دادرسان فاقد اعتبار دانسته شده است.^{۴۳} همچنین این موضوع را می‌توان به دلایل حاصل از اقدامات غیرقانونی ضابطان نیز تسری داد. در این زمینه مقنن نیز در ماده ۲۱۱ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «علم قاضی عبارت از یقین حاصل از مستندات بین در امری که نزد وی مطرح است ... وی موظف است که قراین و امارات بین مستند علم خود را به طور صریح در حکم قید کند» و با توجه به مواردی که تبصره ماده یاد شده از جهت تمثیل به عنوان موارد قابل استناد در علم قاضی آورده است نشان می‌دهد که قاضی هر گونه اماره‌ای را نمی‌تواند مستند علم خود قرار دهد و این امارات باید منطبق بر مقررات قانونی باشند. علاوه بر این، ماده ۳۶ قانون فوق از بی‌اعتباری گزارش‌های ضابطان دادگستری که بر اساس ضوابط و مقررات قانونی تهیه و تنظیم نشده

۴۰. مقدسی و یزدانی، پیشین، ۱۴۴.

۴۱. کیومرث کلانتری و عباس سلمان‌پور، «جایگاه علم قاضی در اثبات امر کیفری در حقوق ایران»، پژوهش‌نامه حقوق کیفری ۲(۱۳۹۸)، ۱۶۶.

doi: 10.22124/jol.2019.5424.1225

۴۲. الهام حیدری، «اعتبار علم قاضی در صدور احکام کیفری در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، پژوهش‌نامه حقوق کیفری، ۲(۱۳۹۳)، ۹۱.

۴۳. همان، ۹۷.

باشد، حکایت دارد. لذا مقام قضایی نمی‌تواند علم خود را بر پایه گزارش‌هایی که در اثر نقض قانونی حاصل شده‌اند، مستند نماید.

با این وصف، با توجه به اصل ۳۸ قانون اساسی و قانون آیین دادرسی کیفری در مواد مختلفی به صورت موردی به بی‌اعتبار بودن دلیل تحصیل شده اشاره شده است؛ برای نمونه ماده ۳۰ در مورد الزام ضابطان به داشتن مهارت‌های لازم و گذراندن دوره‌های آموزشی در جهت کسب کارت ضابطیت، ماده ۶۰ در مورد منع اجبار و اکراه در بازجویی و همچنین مفاد ماده ۱۱۵ در مورد رعایت نکردن مقررات ناظر بر مکتوب نمودن بازجویی و تحقیقات به دلیل فقدان اعتبار. بنابراین طبق سیستم حقوقی ایران با توجه به مواد مذکور می‌توان برداشت کرد که بطلان دلیل به عنوان ضمانت اجرای عدم رعایت مقررات در موارد خاصی در نظر گرفته شده است، لیکن عنوان «قاعده رد ادله» به رسمیت شناخته نشده است. و دلایل حاصل از اقدامات ناقض قانون معتبر نبوده است و نمی‌تواند مستند صدور حکم قرار گیرد؛ به هر حال، برای تضمین اجرای صحیح قواعد و اصول دادرسی، تعریف و تبیین سیستم بطلان ادله در آیین دادرسی کیفری ایران ضروری به نظر می‌رسد.

در مقابل سیستم حقوقی چین، «قاعده رد ادله» را به رسمیت شناخته و مصادیق آن را وارد قانون آیین دادرسی خود کرده است. توضیح اینکه: اگرچه استفاده از شکنجه و ابزارهای غیرمشروع دیگر برای گردآوری ادله و شواهد در سال ۱۹۷۹ در کشور چین ممنوع شد، اما قانونگذاران، قاعده رد ادله را تا آغاز قرن ۲۱ تصویب نکردند. وعده قانونگذار در عمل زمانی به تحقق پیوست که چندین متهم درخواستی را از بابت حذف شواهد و ادله به دست آمده غیرقانونی ارائه داده است و تعدادی از قضات این درخواست را پذیرفتند. بنابراین کشف بسیاری از محکومیت‌های مجرمانه ناشی از اعترافات اجباری منجر به تدوین قاعده رد ادله در این زمینه شد. در طول ۸ سال اخیر، چین به طور قابل توجهی مقررات مربوط به قاعده رد ادله را به طوری اصلاح کرده که شروط مربوط به رد شواهد، ادله و مدارک غیرقانونی را افزایش داده است. این مقررات اغلب در قانون آیین دادرسی کیفری ۲۰۱۲ و اصلاحیه ۲۰۱۸ این قانون، قانون ادله، شواهد و مدارک ۲۰۱۰، تفاسیر دیوان عالی خلق، قانون نحوه عملکرد نهاد امنیت عمومی در پرونده‌های کیفری و دیگر مقررات اداری و دولتی مربوطه وجود دارند. در سال ۲۰۱۰ یکی از قواعد شواهد و ادله، مقرر به حذف ادله و شواهدی که از طریق غیرقانونی در رسیدگی به پرونده‌های کیفری به دست آمده است توسط دیوان عالی خلق، دادستان عالی خلق، نهاد امنیت عمومی، وزارت امنیت کشور و وزارت دادگستری تصویب شد. اولین اصل از این قواعد مقرر می‌کند که اعترافات اجباری

نباید در محاکمه‌های کیفری مورد استفاده قرار گیرند. در سال ۲۰۱۷، پنج مقام عالی‌رتبه نیز قانونی را در رابطه با برخی از مسائل تدوین کردند که به طور سخت‌گیرانه استفاده از مدارک به دست آمده غیرقانونی در رسیدگی به پرونده‌های کیفری را حذف می‌کرد. قانون آیین دادرسی کیفری ۲۰۱۲ (اصلاحیه ۲۰۱۸) به عنوان بخشی از چهارچوب قانونی که بر حذف کردن اعترافات اجباری نظارت می‌کند، اعمال شکنجه از طریق هر روشی را ممنوع می‌سازد.^{۴۴}

بر مبنای اصل عدم خود مجرم‌انگاری، هرکس که به طور مستقیم یا غیرمستقیم، در رسیدگی کیفری، متهم را مجبور به بیان اظهارات خلاف میل خود نماید یا شواهد و ادله فیزیکی ارائه نماید، یک عمل اجباری غیرقانونی محسوب شده و شواهد و ادله و مدارک به دست آمده از این طریق، طبق قانون، شواهد غیرقانونی محسوب می‌شوند. مطابق ماده ۵۶ قانون آیین دادرسی کیفری در مورد قاعده رد ادله مقرر می‌کند: «اقرار گرفتن از مظنون یا متهم به اجبار از روش‌های غیرقانونی مانند شکنجه و نیز شهادت شهود و اظهارات بزه‌دیده که از طریق اقدامات غیرقانونی مانند اعمال خشونت و تهدید جمع‌آوری شده است باید از پرونده حذف شود. ادله فیزیکی و مستندی که مطابق با رویه‌های قانونی جمع‌آوری نشده باشد ممکن است به طور جدی بر دادرسی منصفانه تأثیر بگذارد؛ بنابراین باید اصلاح و یا توضیحات مستدل در مورد آنها ارائه شود، و در صورت عدم اصلاح و یا ارائه توضیحات مستدل باید از پرونده حذف شود. ادله‌ای که در هر یک از مراحل تحقیق، تعقیب و یا دادرسی تشخیص به حذف آنهاست، باید حذف شوند، باید طبق قانون از پرونده حذف شود و نباید به عنوان مبنا در نظرات تعقیب، قرارهای تعقیب و احکام دادگاه مورد استفاده قرار بگیرد.»

بنابراین طبق قانون در صورتی که دادسرای خلق گزارش، اتهام و یا تخلفی مبنی بر اقدام غیرقانونی بازپرسان در جمع‌آوری ادله و مدارک دریافت شود، یا اینکه معلوم شود بازپرسان درگیر چنین اقداماتی هستند، دادسرای خلق باید تحقیق و بررسی مربوطه را در این زمینه به عمل آورد. همچنین ماده ۵۸ بیان می‌کند: اگر در طول استماع دادرسی در دادگاه، قاضی بر این باور باشد که ادله و شواهد از طرق غیرقانونی که در ماده ۵۶ همین قانون مقرر شده جمع‌آوری شده است باید تحقیقات دادگاه نسبت به قانونی بودن نحوه جمع‌آوری ادله و شواهد انجام شود. هر یک از طرفین پرونده، مدافع و نماینده کیفری آنها حق درخواست از دادگاه خلق مبنی بر حذف ادله جمع‌آوری شده از طرق غیرقانونی را دارند. آنها

44. Na Jiang, "Excluding tortured confessions in the People's Republic of China: A long March towards the eventual abolition of torture?", *International Journal of Law, Crime and Justice*, no. 54(2018), 3. doi: 10.1016/j.ijlcrj.2018.06.004

که درخواست حذف ادله جمع‌آوری شده از طرق غیرقانونی را دارند، باید سرنخ و اطلاعات مربوطه را ارائه دهند. در طول فرایند انجام تحقیقات دادگاه در مورد قانونی بودن نحوه جمع‌آوری ادله و شواهد، دادسرای خلق باید قانونی بودن نحوه جمع‌آوری ادله را اثبات کند. در صورتی که شواهد و مدارک موجود، قادر به اثبات قانونی بودن نحوه جمع‌آوری ادله نباشد، دادسرای خلق می‌تواند از دادگاه خلق درخواست کند تا بازپرسان مربوطه و یا سایر پرسنل را برای حضور در دادگاه برای ارائه توضیحات احضار کند. بازپرسان مربوطه و یا سایر پرسنل نیز می‌توانند درخواست حضور در دادگاه برای ارائه توضیحات نمایند. (ماده ۵۹) در مورد پرونده‌هایی که در دادگاه مورد رسیدگی قرار گرفته‌اند تحقیقات دادگاه قادر به تأیید یا عدم تأیید موارد مربوط به جمع‌آوری ادله و شواهد از طرق غیرقانونی نیست (به نحوی که در ماده ۵۶ همین قانون مقرر شده است)، ادله باید از پرونده حذف شود. (ماده ۶۰)

طبق رویه عملی، پرونده‌هایی که شواهد و ادله، بدون نقض عدم خود مجرم‌انگاری جمع‌آوری شده‌اند را می‌توانیم به چهار دسته تقسیم کنیم: اخذ اعتراف از طریق اعمال اجبار مستقیم، به دست آوردن شواهد و ادله فیزیکی از طریق اعمال اجبار مستقیم، اخذ اعتراف از طریق اجبار غیرمستقیم و به دست آوردن شواهد و ادله فیزیکی از طریق اجبار غیرمستقیم. از میان این چهار دسته، «اجبار مستقیم»، به این معنا است که نهاد تعقیب با اعمال اجبار فیزیکی، متهم را مجبور می‌کند تا فعالانه به ارائه شواهد و ادله کمک کند؛ «اجبار غیرمستقیم» به این معناست که نهاد تعقیب، هیچ اجبار فیزیکی اعمال نکرده است و متهم نیز از ارائه کمک به صورت فعالانه امتناع می‌کند. در این صورت محدود کردن آزادی متهم در خصوص اینکه تصمیم‌گیری کند که آیا فعالانه در ارائه شواهد و ادله همکاری کند یا خیر، در واقع مجبور کردن متهم برای چشم‌پوشی و از دست دادن حق عدم خود مجرم‌انگاری است.^{۴۵} طبق ماده ۵۶ قانون آیین دادرسی کیفری، عواقب کیفری چهار مورد ذکر شده در بالا در خصوص حذف شواهد غیرقانونی، می‌تواند متفاوت باشد.

اعتراف از طریق اعمال اجبار مستقیم، اعترافی است که از متهم یا مظنون به روش‌های غیرقانونی مانند اعمال شکنجه که در ماده ۵۶ قانون دادرسی کیفری آمده اخذ شده است. طبق تفاسیر دیوان عالی خلق در سال ۲۰۱۳ در رابطه با استقرار و بهبود سازکارهای عملکرد جلوگیری از اشتباهات قضایی در حذف پرونده‌های کیفری اعترافات اجباری، مواردی مانند ندادن آب و غذا، فراهم نکردن اسباب خواب و

45. Wang Shi Fan, *The Principle of Non-Self-Incrimination* (Guanshun Printing Business Co, Ltd, 2007), 120.

آسایش را شامل موارد شکنجه دانسته است؛ بنابراین، دادگاه‌ها نباید متهم را بر اساس اعتراف او محکوم کنند، زیرا اعترافات که از طریق اعمال شکنجه به دست آمده است، مثل پایین آمدن دمای بدن متهم، گرسنه یا تشنه شدن او یا شرایطی که او را در معرض گرمای شدید قرار داده یا بازجویی خشونت‌آمیز از متهم باید از جریان دادرسی حذف شوند. همچنین طبق تفسیر دیگری از دیوان خلق: «روش‌های غیرقانونی مانند اخذ اعتراف از طریق شکنجه» به معنای «استفاده از شکنجه جسمی و ذهنی یا سایر روش‌هایی است که منجر به رنج بردن متهم از درد شدید جسمی یا روحی می‌باشد که متهم را مجبور به اعتراف ارادی می‌کند.» در شرایط خاص، اجبار مستقیم شامل اجرای واقعی «روش‌های غیرقانونی مانند اخذ اعتراف از طریق شکنجه» و تهدید به اجرای «روش‌های غیرقانونی مانند اخذ اعتراف از طریق شکنجه» برای اخذ اعتراف می‌باشد.

اخذ شواهد و ادله فیزیکی از طریق اعمال اجبار مستقیم به حالتی اشاره دارد که متهم مجبور به ارائه شواهد از جمله شواهد فیزیکی، شواهد مستند، نمونه‌های بیولوژیکی و غیره برخلاف اراده خویش می‌شود. اینکه این نوع شواهد حذف خواهند شد یا خیر در قانون به روشنی بیان نشده است. و در این موضوع بین حقوق‌دانان اختلاف نظر وجود دارد. برخی معتقدند، این واقعیت که رفتارهای انجام شده برای اخذ شواهد و ادله، از لحاظ غیرقانونی بودن یکسان هستند، لزوماً به این معنی نیست که این شواهد از لحاظ قابلیت حذف شدن یکسان هستند. ممکن است تفاوت‌هایی در نوع ملاحظات خاص برای حذف شواهد مورد توجه قرار گیرد.^{۴۶} در مقابل برخی معتقدند که کشف حقیقت نباید مبنای نظری مقررات حذف شواهد غیرقانونی در چین باشد، این بدان معناست که شواهد فیزیکی به دست آمده از طریق اعمال اجبار مستقیم، به دلیل موثق نبودنشان نمی‌توانند به گونه متفاوتی از اعتراف اخذ شده از طریق روش‌های غیرقانونی مانند شکنجه مورد استفاده قرار گیرند و ماده ۵۶ به حذف مطلق این نوع شواهد و ادله اشاره دارد.^{۴۷}

نهایت اینکه، اعترافات و شواهد و ادله فیزیکی به دست آمده از طریق اعمال اجبار غیرمستقیم به معنای این است که متهمان به طور داوطلبانه اعتراف کرده یا شواهد و ادله فیزیکی ارائه دادند که ممکن است پیامدهای ناخواسته یا نامطلوبی برای آنان به وجود آورد. مشکلات ناشی از چنین پدیده‌ای پیچیده است و هیچ ارتباط مستقیمی بین آنها و حذف شواهد غیرقانونی وجود ندارد. بنابراین مسأله‌ای

46. Lin Yu-hsiung, *Review of the Criminal Judgment of the Supreme Court Division* (Yueguao Publishing, 2013), 606.

47. Yuan, *op.cit.*, 67.

در خصوص حذف شواهد به دست آمده از طریق اعمال اجبار غیرمستقیم ایجاد نخواهد شد و نتیجه این عمل متهم، باعث اعمال مجازات و قانونی بودن اقدامات تأمینی اجباری خواهد شد. تنها در صورتی که نهاد تعقیب، متهم را مجبور به اعتراف و ارائه شواهد نماید، موضوع حذف شواهد مطرح خواهد شد. بنابراین، طبق قانون با پیش فرض اینکه نقض عدم تحمیل خود مجرم‌انگاری صورت گرفته باشد، باید ابتدا مشخص شود که این شواهد «قابل اصلاح» هستند یا «توضیح منطقی» در مورد آنها وجود دارد یا خیر، سپس در خصوص حذف آنها تصمیم‌گیری خواهد شد. طبق رویه عملی، اعترافات و شواهد به دست آمده از طریق اعمال اجبار غیرمستقیم مشمول حذف اختیاری می‌شوند.^{۴۸}

باین حال، بررسی‌های تجربی متعددی که در سال‌های اخیر توسط محققان چین انجام شده، خلأ بزرگی را بین قوانین و شیوه حذف شواهد غیرقانونی آشکار می‌سازد. قانونگذار در نوشتن قوانین و سیاست‌ها این دل‌مشغولی را از بابت تحقق حذف شواهد به دست آمده غیرقانونی دارد، اما، قضات روند بسیار کندتری به‌ویژه پیش از اصلاحات مربوط به محاکم کیفری دارند. وکلا در استفاده از قاعده حذف ادله برای دفاع همه‌جانبه از موکلشان بسیار اشتیاق دارند، درحالی‌که قضات تمایلی به رد شواهد دادستان در رد اتهام ندارند. به‌طورکلی، با وجود اینکه چنین شرایطی توسط قانونگذار، مجامع علمی و مشاوران حقوقی به وضوح بیان و عنوان شده است، اما حذف شواهد غیرقانونی در عمل نادر است، و هیچ نشانه پیشرفت قابل توجهی مشاهده نمی‌شود. به عبارت دیگر، خلأ بین وعده‌های قانونگذار و رویه قضایی همچنان برای طولانی مدت و احتمالاً بیش از انتظار، برقرار خواهد بود. بعضی بر این اعتقاد هستند که قاعده حذف فقط در حد کلامی است و به‌کندی اجرا می‌شود؛ دیگران حتی انتقاد کردند که این قوانین عملاً به قانون عدم-حذف شواهد غیرقانونی تبدیل شده است. طبق بازخوردهای بررسی تجربی صورت گرفته، نبود دستورالعمل‌های کاربردی و شفاف به عنوان مهم‌ترین عامل اجرای ضعیف قاعده حذف است. قضات تمایلی برای حذف شواهد به دست آمده غیرقانونی به دلیل ترس از تحت تأثیر قرار گرفتن رابطه‌شان با دادستانی یا پلیس ندارند. اما، در بسیاری از این پرونده‌ها، چندین عامل تأثیرگذار برای چنین پدیده‌ای وجود دارد. محققان این دلایل را از دیدگاه‌های متخلف تحلیل و مورد بررسی قرار داده‌اند؛ مانند دلایلی فرهنگی و استنباط متفاوت از قانون و غیره.^{۴۹} توضیح و تحلیل در این موارد در

48. Ibid, 68.

۴۹. فاطمه فلاح‌نژاد، «دادرسی منصفانه در فرایند رسیدگی کیفری در نظام جزایی جمهوری خلق چین با نگرشی بر اسناد بین‌المللی»، (رساله دکتری، تهران: دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۹۹)، ۲۷۵.

حوصله متن حاضر نمی‌باشد.

۲-۲- لزوم ضبط صوتی و تصویری بازجویی‌ها

بازجویی به عنوان یکی از مراحل تحقیقات مقدماتی و از مهم‌ترین اقدامات نیروی انتظامی یا بازپرس به شمار می‌آید، چراکه تمامی دلایل پرونده و تلاش‌های صورت‌گرفته در جهت کشف جرم در اختیار بازجو قرار می‌گیرد تا او با بررسی و تجزیه و تحلیل آنها بتواند سؤالات مطلوب را از مجرم بالقوه یا مظنون و متهم به عمل آورد و با تحصیل اقرار به کشف حقیقت نایل آید.^{۵۰} در عین حال حفظ حق سکوت متهم و اعمال کنترل و چگونگی عملکرد ضابط و بازجو از انگیزه‌های اصلی مستندسازی بازجویی‌ها به شمار می‌رود. یکی از علل اصلی توسل بازجو به اعمال شکنجه در هنگام بازجویی، عدم امکان اثبات جرم از طرف بزه‌دیده شکنجه است، زیرا شکنجه و دیگر رفتارهای غیرانسانی در بازداشتگاه و به دور از دید و داوری مردم رخ می‌دهد و در بیشتر موارد بزه‌دیدگان فاقد ادله کافی برای اثبات آن هستند. یکی از مهم‌ترین راهکارها در جهت پیشگیری از وقوع مصادیق ذکر شده ثبت و ضبط صوتی و تصویری بازجوها می‌باشد که منجر می‌شود دادگاه بتواند شرایط روحی و روانی متهم را در حین اقرار به ارتکاب جرم بررسی کند و در احراز اینکه آیا اقرار از روی اراده بود یا خیر تصمیم‌گیری موفق‌تری داشته باشد.^{۵۱} بنابراین اعطای اختیارات گسترده به ضابطین دادگستری و آزادی عمل آنها در انجام بازجویی از مظنون و متهم در پشت درهای بسته، رؤیت‌ناپذیر بودن بسیاری از تصمیم‌ها و اقدامات آنها در فرآیند بازجویی، و هم‌زمان اعمال فشار برای افزایش به نتیجه رساندن پرونده، این نهاد را در معرض خطر سوءاستفاده از قدرت و نقض حق سکوت مظنون و متهم قرار می‌دهد.^{۵۲} و در این جهت ثبت صوتی و تصویری مراحل بازجویی و ضمیمه کردن آن به پرونده، از مهم‌ترین و مؤثرترین سازکار برای پیشگیری از حق سکوت مظنون و متهم و در نتیجه تضمینی برای یک دادرسی منصفانه نیز تلقی می‌شود.

باین‌حال، مقرری خاصی در سیستم حقوقی ایران در مورد ثبت صوتی و تصویری مراحل بازجویی وجود ندارد، تنها در مورد ثبت اظهارات متهم در بند ۱۲ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ

۵۰. علی نجفی توانا و سیدمحمد سعادت مهر، «بازجویی: شیوه‌ها و بایسته‌ها»، مجله کارآگاه، ۳۲(۱۳۹۴)، ۶۴.

۵۱. محمود صابر و مجتبی نقدی‌نژاد، «بررسی ضوابط ناظر بر بازجویی از متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی ابتدایی»، فصلنامه دانش انتظامی، ۱۱(۱۳۹۰)، ۳۰.

۵۲. ابراهیم رجیبی تاج امیر، «سازوکارهای رعایت حق سکوت و دسترسی به وکیل در جریان بازجویی ضابطان دادگستری»، (رساله دکتری، تهران: دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۹۶)، ۱۶۰.

حقوق شهروندی و ماده ۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری در راستای تضمین حق سکوت متهم مطالبی بیان شده است. و طبق ماده ۴۰۰ و تبصره ۱ ماده ۳۵۳ تحت شرایط قانونی ضبط صوتی و تصویری در جلسات دادگاه امکان پذیر می باشد. عدم پیش بینی این امر در مراحل بازجویی می تواند راه هرگونه تعرض به حقوق متهم را باز گذاشته و چنان که در بسیاری از موارد مشاهده می شود که ضابطین در ساعاتی اقدام به بازجویی می کنند که متهم توان بیدار ماندن را ندارد و یا گاهی حتی موارد ثبت و ضبط اظهارات به طور ناقص انجام می شود، یا تاریخ بازجویی را به صورت صوری قید می کنند و یا برگه های بازجویی توسط ضابطین تکمیل و سپس به امضای متهم می رسد.^{۵۳} بنابراین جهت جلوگیری و سوءاستفاده احتمالی از موارد مذکور و ضمن دقت در نحوه برخورد با متهمین و مانع شکنجه شدن احتمالی آنها، لزوم قانونگذاری و پیش بینی در مورد ضبط صوتی و تصویری در بازجویی ها ضروری می باشد.

در مقابل، جمهوری خلق چین به منظور برآورده ساختن شرایط تعیین شده توسط کنوانسیون منع شکنجه که به مدت سه دهه عضو آن بوده است، سیستم حقوقی اعمال شکنجه توسط هر روشی را ممنوع می کند؛ موضوع ممنوعیت اعمال شکنجه اغلب در قانون جزا و آیین دادرسی کیفری چین مطرح می شود که تا حدی با استانداردهای بین المللی همسان بوده است. بنابراین ضبط صوتی و تصویری بازجویی که در جلوگیری از کاربرد شکنجه یا سوءرفتار بسیار مؤثر می باشد در قانون مورد اشاره قرار گرفته است. این کشور طی پروژه آزمایشی در اواسط سال ۲۰۰۰، به بررسی استفاده از چنین ضبط هایی در طی بازجویی پرداخت، و گسترش فعالیت ها به زودی تبدیل به هدف بسیاری از اصلاحات شد.^{۵۴} در سال ۲۰۰۷، مقررات جدیدی اعلام شد که طبق آن بازجویان می توانستند به ضبط بازجویی در پرونده های مربوط به مجازات اعدام بر حسب نیاز بپردازند.^{۵۵} اهمیت ضبط صوتی - تصویری برای تشخیص قانونی بودن اعتراف، در ابتدا توسط «قوانین مربوط به موضوعات حذف شواهد غیرقانونی در

۵۳. علیرضا موسوی و مسعود قاسمی، «بررسی چالش های اخلاقی حق سکوت متهم در نظام حقوقی ایران»، مجله پژوهش های اخلاقی، ۴(۱۳۹۹)، ۲۴۷.

dor: 20.1001.1.23833279.1399.10.40.14.8

54. Pilot Scheme for Interrogation Reform, Extracting Confessions is the Most Unfair Factor in Litigations), 26 May 2005, <http://news.sina.com.cn/c/2005-05-26/13076756336.shtml>, accessed 29 October 2015.

55. Opinions on Strengthening Handling Cases in Strict Accordance with Law and Guaranteeing the Quality of Handling Death Penalty Cases , Art11. http://news.xinhuanet.com/legal/2007-03/12/content_5833204.htm, accessed 29 October 2015.

پرونده‌های کیفری» سال ۲۰۱۰ تحقیق یافت.^{۵۶}

همچنین، نهاد دادستان عالی خلق در اعلامیه^{۵۷} خود در رابطه با صدور اصول راهنمای دادستان عالی خلق در رابطه با بررسی شواهد و مدارک احکام اعدام رویه‌های ویژه‌ای را معین کرده است. ماده ۷ اکیداً مقرر می‌کند که سیستم هم‌زمان ضبط کل بازرجویی‌های متهم کیفری باید به کار گرفته شود. همچنین بنا بر مقررات، ضبط فرآیند بازرجویی باید به عنوان ضمیمه‌های لازم بر رونوشت‌های بازرجویی نمایش داده شود، بازرجو باید یک ضبط صوتی یا تصویری از بازرجویی‌ها را داشته باشد و وجود این ضبط باید در رونوشت بازرجویی‌ها ذکر شده باشد.^{۵۸} بدون وجود ضبط بازرجویی، رونوشت‌های بازرجویی را نمی‌توان به عنوان تنها مدارک محکومیت متهم در نظر گرفت.^{۵۹}

سرانجام در اصلاحات قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۸، ماده ۱۲۳ این‌گونه مقرر می‌کند: «بازپرسان، در زمان بازرجویی از مظنون می‌توانند روند بازرجویی را ثبت، ضبط صدا یا تصویر برداری کنند، اما زمانی که مظنون درگیر جرمی است که مجازات آن حبس ابد یا اعدام یا سایر پرونده‌های مهم کیفری می‌باشد، باید روند بازرجویی را بدین شکل ثبت و ضبط کنند. برای حفظ یکپارچگی آن، ضبط صدا یا ضبط ویدئویی باید در کل روند بازرجویی انجام شود.» همچنین در قانون وزارت امنیت عمومی مربوط به رویه‌های قضایی اجرای پرونده‌های کیفری که اجرای آیین دادرسی کیفری را تحت پوشش قرار می‌دهد،^{۶۰} پرونده‌های کیفری مهم دیگر به صورت زیر تعریف می‌شوند «پرونده‌های مهمی که باعث به خطر افتادن امنیت عمومی یا نقض حقوق فردی شهروندان و منجر به مرگ یا آسیب‌های جدی، و همچنین جرایم سازمان‌یافته یا جرایم مربوط به مواد مخدر می‌شود.»

در واکنش به فهرست منتشر شده توسط کمیته بین‌المللی شکنجه در سال ۲۰۱۵، چین اعلام کرد که کلیه نهادهای امنیت عمومی در تمام مناطقی که پرونده‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهند باید تجهیزات پایش الکترونیکی را نصب کنند که مرتبط با مرکز مانیتورینگ باشد، تا فعالیت اجرای قانون توسط پلیس مستقیماً تحت نظارت الکترونیکی باشد. طبق این گزارش اکثر مناطق نوسازی مرتبط با مناطق مدیریت

56. Provisions on Several Issues Concerning the Exclusion of Illegal Evidence in Criminal Cases , Art7(1).

57. Notice of the SPP on Issuing, 2010.

58. Para. 19 of the Provisions of the Supreme People's Court, 2012.

59. Jiang, op.cit., 4.

60. Ministry of Public Security's Public Security Regulation on Procedures for Handling of Criminal Cases.

پرونده را برای نصب تجهیزات پایش الکترونیکی به پایان رسانده‌اند.^{۶۱} در قانون حذف مدارک به دست آمده غیرقانونی سال ۲۰۱۷^{۶۲} برای نخستین بار مقرر شد که: «نسخه دیگری از اعترافات مظنونین و متهمان که تحت تأثیر اعمال شکنجه پیشین گرفته شده‌اند باید حذف شود.» زیرا با توجه به عدم قطعیت در مورد اینکه آیا اعترافات به طور داوطلبانه گرفته شده یا خیر، بهتر است که این اعترافات همراه با اعترافات اجباری و هر گونه اعترافی که از طریق شکنجه اخذ شده است حذف شوند تا اعمال شکنجه کاهش یافته یا از آن جلوگیری شود.

باین حال، بر مبنای شواهد و رویه قضایی چین، به نظر می‌رسد اجرای ضبط صوتی و تصویری بازجویی با چالش روبه‌رو است. یکی از این موارد در زمینه تعریف اعتراف‌گیری غیرقانونی، مربوط به اعترافات به دست‌آمده با نقض قوانین دادرسی است. بسیاری از حقوق‌دانان معتقدند که ضرورتی ندارد تا به حذف تمام اعترافات که ناقض قوانین شکلی هستند، بپردازیم.^{۶۳} در مقابل اعترافات که با نقض قوانین گرفته می‌شود و در ارتباط با حقوق بشر است، باید حذف گردند. به عنوان نمونه، به موجب نظر دیوان عالی خلق در مورد جلوگیری از محکومیت‌های غیرقانونی، جز در پرونده‌های اضطراری که بازجویی باید در محل بازداشت صورت گیرد، اعتراف‌گیری در خارج از محل مشخص شده و بدون ضبط صوتی و تصویری، و اعترافات که با ابزارهای غیرقانونی گرفته می‌شود، باید حذف گردند.^{۶۴} این عمل در حمایت از متهم در برابر شکنجه شدن غیرقانونی در بازجویی‌ها یا بدون ضبط ویدئویی است.

چالش دیگر در این مورد، تعداد کم ضبط‌های کامل بازجویی است، به ویژه ضبط‌هایی که کل فرآیند بازجویی را ضبط کرده‌اند. یکی از دلایل آن فقدان منابع لازم است که تمام ضبط‌های بازجویی را میسر نمی‌سازد، از جمله ضبط بازجویی‌هایی که مربوط به اعترافات اجباری هستند. یک بررسی در سال ۲۰۱۴ نشان داد که ۶۱ درصد از کل ۹۶ نهاد دادستانی در یک ایالت چین فقط دارای کارمندان پاره‌وقتی هستند که بخشی از فرایند را ضبط می‌کنند؛ این امر بیانگر آن است که چنین کارمندان همیشه سرکار خود نیستند تا کل فرایند بازجویی را ضبط کنند. کمبود تعداد کارمندان نشان می‌دهد که بازجویان گاهی اوقات فرایند بازجویی‌ها را ضبط نمی‌کنند. چنین امری منصفانه بودن روند بازجویی را زیر سؤال می‌برد.

61. China's reply to CAT's List of Issues 2015, para 32.

62. Regulation on Some Issues of Strictly Excluding Illegally Obtained Evidence in Handling Criminal Cases.

63. Margaret K. Lewis. "Controlling Abuse to Maintain Control: The Exclusionary Rule in China", New York University *Journal of International Law and Politics*, no.43(2011), 632-639.

64. Zhi Yuan Guo, Torture and Exclusion of Evidence in China, (China Perspectives, 2019), 50.

و طبق نظر حقوق‌دانان سرمایه‌گذاری دولت در فناوری ضبط صوتی و تصویری به منظور فراهم کردن تمام لوازم و تجهیزات ناکافی است.^{۶۵}

نتیجه‌گیری

اقتضای دادرسی منصفانه در حقوق کیفری در گرو رعایت حقوق دفاعی متهم می‌باشد، به نحوی که هر گونه تعدی و تجاوز به این حق سبب خدشه‌دار شدن اساس دادرسی منصفانه می‌شود. از جمله این حقوق، حق سکوت و حق عدم خود مجرم‌انگاری می‌باشد. تطبیق بین دو نظام کیفری ایران و جمهوری خلق چین همان‌گونه که در متن به صورت جامع بیان شد، نشان‌دهنده همگرایی و واگرایی در حدود و ثغور اعمال این دو حق می‌باشد. با بررسی دقیق حق سکوت در ایران و منع خود مجرم‌انگاری در چین، مشخص شد که با وجود اعمال سیاست، توجیهات و اقدامات متفاوت بین این دو کشور، در جهت اجرایی کردن آنها، این حقوق از اهمیت بالایی برخوردار است. با این حال، تطبیق در دو نظام کیفری مؤید این نکته است که قوانین هر دو نظام ابهام و نواقضی دارند و راهبردهای ارائه شده توسط آنها ناکافی می‌باشد که در برخی موارد درخور انتقاد حقوق‌دانان قرار گرفته است. این امر می‌تواند موجب تعارض آرا و رویه‌ها و عدم رعایت دادرسی منصفانه تلقی شود. با توجه به نوپا بودن این حقوق در هر دو کشور در برخی موارد ابهام‌زدایی نشده است و برخی اصلاحات در قوانین و حقوق موضوعه لازم و ضروری می‌باشد، از این رو سازکارهای عملی ارائه می‌گردد:

۱- اصلاح قوانین مربوط به حذف شواهد و ادله غیرقانونی (قاعده رد ادله): کشف حقیقت ایجاب می‌کند تا از یک طرف مقنن ادله معتبر و مشروع را به صورت دقیق مشخص کند و یا در صورت لزوم از طریق رویه قضایی معلوم شود، و از جهت دیگر، شیوه و طرق صحیح کسب ادله قانونی معتبر و ضوابط ناظر بر آنها تعیین گردد، تا اصحاب دعوی از تحصیل و ارائه ادله فاقد ارزش قضایی امتناع ورزند. بنابراین رعایت ضوابط قانونی هم از طرف مأمورین کشف و تعقیب جرم و هم از طرف مقامات قضایی الزامی است. قاعده رد ادله به عنوان یک اصل حقوقی پیچیده و در ارتباط با قوانین ماهوی و شکلی به عنوان بحث‌انگیزترین قوانین در تمام حقوق کیفری تلقی می‌شود. بنابراین در مقررات فعلی ایران می‌توان تا حدودی پذیرفت که دلایل حاصل از اقدامات ناقص قانون معتبر نیست و نمی‌تواند مستند صدور حکم قرار گیرد، به هر حال، برای تضمین اجرای صحیح قواعد و اصول دادرسی، تعریف و تبیین سیستم

65. Jiang, op.cit., 9.

بطلان ادله در آیین دادرسی کیفری ایران ضروری به نظر می‌رسد. همچنین ایجاد قوانین به ویژه در کشورهایی مثل چین که بدون هیچ پیشینه‌ای از قوانین موضوعه هستند، کار ساده‌ای نیست. حتی اجرای قاعده رد به دلیل مقاومت فرهنگ و تفکرات سنتی، موانع کاربردی و قوانین ناکافی، سخت‌تر نیز است. به نظر می‌رسد نظام کیفری ایران برخلاف چین، مصادیق قاعده رد ادله را به صورت مشخص قبول نکرده و به رسمیت نشناخته است و مورد کم‌توجهی قرار گرفته است. شواهد و ادله به دست آمده از طریق غیرقانونی آشکارا باعث نقض اعمال حق سکوت می‌شود؛ بنابراین این ادله باید حذف شده و نمی‌توان از آنها به عنوان مبنایی برای محاکمه استفاده نمود. برای تضمین اجرای صحیح قواعد و اصول دادرسی، تعریف و تبیین سیستم بطلان ادله در آیین دادرسی کیفری ایران ضروری به نظر می‌رسد. کشور چین قاعده رد ادله را به رسمیت شناخته است و در قانون آیین دادرسی کیفری مصادیق آن را مشخص کرده است و تلاش‌هایی را صورت داده است تا از سال ۲۰۱۰ این قوانین را به مرحله عمل برساند. اگرچه ضروری است که چین به بهبود این قوانین بپردازد، اما مهم‌ترین کار این است تا با جدیت به اجرای قاعده رد ادله اقدام نماید. برای نمونه، دادستان باید از تمام ابزارهای مربوطه برای اثبات مشروعیت مدارک گردآوری شده «فراتر از شک معقول»، استفاده کند. همچنین، دادگاه‌ها باید به حذف شواهد به دست آمده غیرقانونی، چه این حذف منجر به تبرئه گردد یا نه، بپردازند. بنابراین، تا زمانی که تمام اهداف فوق‌الذکر برآورده نشود، قاعده رد ادله قادر به ایفای نقش در جلوگیری از محکومیت‌های غیرقانونی و حمایت از حقوق دفاعی متهم از جمله حق سکوت و حق منع خود مجرم‌انگاری نیست.

۲- تکلیف نمودن مقامات تعقیب و مرجع قضایی در اعلام حق سکوت: حق سکوت متهم در پاسخگویی به پرسش ضابط دادگستری و مرجع قضایی هنگام بازجویی در شق ۳ بند ۳ ماه ۹ میثاق بین‌المللی و اکثر نظام‌های دادرسی کیفری همانند ایران و جمهوری خلق چین به صورت تصریحی یا تلویحی مورد پذیرش قرار گرفته و مراجع قضایی مکلف به رعایت این حق هستند. اما در برخی کشورها نه تنها سکوت در اثنای بازجویی از جمله حقوق دفاعی متهم است، بلکه قضات تحقیق یا پلیس بر حسب مورد موظف به اعلام حق سکوت به وی هستند. همان‌گونه که در متن ملاحظه شد، در قانون آیین دادرسی کیفری ایران و چین در مورد تکلیف مأمورین امر تحقیق، تعقیب و دادرسی دادگاه نسبت به اعلام حق سکوت به مظنون یا متهم مقرر صریحی وجود ندارد. لذا اجاب می‌کند این موضوع مورد حمایت مقنن قرار بگیرد.

۳- ضبط صوتی و تصویری مراحل بازجویی: ثبت و ضبط صوتی و تصویری بازجویی می‌تواند تأثیر

زیادی در کاهش شکنجه و دیگر رفتارهای انسانی از سوی مقامات بازجویی‌کننده داشته باشد، و همچنین باعث ایجاد اطلاعات دائمی از چگونگی رفتار مظنون یا متهم و همچنین نوع رفتار مأمورین با آنها شود. مأمورین هم در این شرایط دیگر در معرض ادعاهای بیجا در رابطه با بدرفتاری نخواهند بود. در حال حاضر، با توجه به پیشرفت سطح تولیدات اجتماعی، هر اتاق بازجویی دارای شرایط مطلوب برای تجهیز با لوازم صوتی و ویدئویی است. ضبط صوتی و ویدئویی کامل و جامع فرایند بازجویی می‌تواند کمکی به تضمین اجرای حق سکوت باشد. زمانی که بازجو مظنون یا متهم به اعتراف‌گیری از طریق شکنجه می‌شود دادگاه و پلیس می‌توانند نوارهای ضبط شده صوتی و ویدئویی را در دادگاه پخش نمایند تا به اثبات قانونی بودن شواهد بازجویی توسط فرد بازجو بپردازند. در صورت ضرورت، این ویدئوها و نوارهای ضبطی را می‌توان برای عموم به نمایش درآورد و این روند می‌تواند باعث افزایش شفافیت بازجویی و اعتماد جامعه به اقدامات پلیس گردد، این امر به‌طور مؤثری باعث کاهش و جلوگیری از پدیده دستیابی به شواهد از طریق ابزارهایی چون شکنجه می‌گردد. طبق سیستم عدالت کیفری ایران مقرره خاصی برخلاف کشور چین، در مورد ضبط صوتی و تصویری مراحل بازجویی وجود ندارد، و وجود این ضعف‌ها نمی‌تواند موجب چشم‌پوشی از امتیازهای قابل توجه سازکار این موضوع در بازجویی برای متهم و نظام عدالت کیفری تلقی شود، از این‌رو لزوم حمایت مقنن از جهت تضمین الزام ضبط صوتی و تصویری در مراحل بازجویی و همچنین پیش‌بینی تدارک و آماده‌سازی سازکارهای آن در ایران ضروری به نظر می‌رسد.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- آشوری، محمد. آیین دادرسی کیفری. جلد ۲. تهران: چاپ سیزدهم، سمت، ۱۳۹۸.
- آقایی جنت مکان، حسین. حقوق دادرسی عادلانه و منصفانه. تهران: چاپ اول، جنگل، ۱۳۹۶.
- حبیب زاده، جعفر. «شناسایی و مدیریت حق سکوت متهم». مجله حقوقی، ۹۵ (۱۳۹۵): ۸۸-۶۷.
doi: 10.22106/rlj.2016.23180
- حیدری، الهام. «اعتبار علم قاضی در صدور احکام کیفری در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲».
پژوهش‌نامه حقوق کیفری، ۲ (۱۳۹۳)، ۸۹-۱۱۰.
- رجبی تاج امیر، ابراهیم. «سازوکارهای رعایت حق سکوت و دسترسی به وکیل در جریان بازجویی ضابطان دادگستری». رساله دکتری، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۶.
- رحمدل، منصور. «حق سکوت». مجله حقوقی دادگستری، ۵۷ (۱۳۸۵)، ۲۱۸-۱۸۵.
doi: 10.22106/rlj.2006.11480
- زراعت، عباس. بطلان در آیین دادرسی کیفری. تهران: چاپ اول، میزان، ۱۳۹۰.
- سهیل مقدم، سحر و حسنعلی مؤذن‌زادگان. «قاعده بطلان دلیل در آیین دادرسی کیفری (با تأکید بر حقوق آمریکا)». فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۳ (۱۳۹۵)، ۲۶۷-۲۴۳.
- شاکری، ابوالحسن و غلامرضا شیرازی. «حق سکوت و تکلیف مقامات تعقیب نسبت به آن در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲». فصلنامه دانش انتظامی خراسان شمالی، دفتر تحقیقات کاربردی فا. خراسان شمالی، ۲ (۱۳۹۴)، ۱۱۴-۱۰۱.
- نقدی‌نژاد، مجتبی و محمود صابر. «بررسی ضوابط ناظر بر بازجویی از متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی ابتدایی». فصلنامه دانش انتظامی، ۱۳ (۱۳۹۰)، ۷-۳۹.
- صالحی، جواد. «ارتباط حق سکوت متهم اصل نفی خوداتهامی و ضمانت اجرای آن در حقوق کیفری ایران و رویه قضایی ایالات متحده». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۵ (۱۳۹۹)، ۳۰-۷.
- صبوری پور، مهدی. «قاعده رد ادله در حقوق ایالات متحده و مقایسه آن با ضمانت اجرای مشابه در حقوق ایران». مجله آموزه‌های حقوق کیفری ۹ (۱۳۹۴)، ۱۵۳-۱۲۹.
- عالی پور، حسن. «امنیت ملی و حقوق متهم؛ مطالعه تطبیقی آیین دادرسی در قبال اقدامات تروریستی». فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۲ (۱۳۸۸)، ۴۴-۵.
- فرجی‌ها، محمد و محمدباقر مقدسی. «رویکرد تطبیقی به قاعده معتبر ناشناختن ادله در نظام عدالت کیفری کامن‌لا و ایران». فصلنامه مدرس علوم انسانی، ۳ (۱۳۸۷)، ۱۱۳-۱۴۴.
dor: 20.1001.1.22516751.1387.12.3.7.5
- فضایی، مصطفی. دادرسی عادلانه محاکمات کیفری بین‌المللی. تهران: چاپ سوم. موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، ۱۳۹۴.
- فلاح‌نژاد، فاطمه. «دادرسی منصفانه در فرایند رسیدگی کیفری در نظام جزایی جمهوری خلق چین با نگرشی بر اسناد بین‌المللی». رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی. تهران: دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۹۹.
- کلانتری، عباس و کیومرث سلمان‌پور. «جایگاه علم قاضی در اثبات امر کیفری در حقوق ایران». پژوهش‌نامه حقوق کیفری، ۱۰ (۱۳۹۸)، ۱۶۵-۱۸۶.
doi: 10.22124/jol.2019.5424.1225
- گلدوزیان، ایرج. «دلیل باطل و آثار آن در سیستم‌های حقوقی مختلف». مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی

- دانشگاه تهران، ۲۶ (۱۳۷۰)، ۶۶-۳۱.
- مقدسی، محمد باقر. «رویکرد تطبیقی به معیارهای ناظر بر بازجویی پلیسی». مجله کارآگاه، ۷، ۲۷ (۱۳۹۳)، ۷-۲۲.
- مقدسی، محمدباقر و جواد یزدانی. «اعتبار ادله گردآوری‌شده توسط ضابطان دادگستری در نظام کیفری ایران». فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی دانشگاه جامع امام حسین، ۶، ۲۳ (۱۳۹۶)، ۱۵۶-۱۲۹.
- مؤذن‌زادگان، حسنعلی و حسین محمد کوره‌پز. «ضمانت‌های اجرای نقض حقوق شهروندی در فرآیند تحقیقات پلیسی». مجله آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۱ (۱۳۹۵)، ۸۶-۵۳.
- مؤذن‌زادگان، حسنعلی. «تضمینات حقوق دفاعی متهمان و امر بازجویی در مرحله تحقیقات مقدماتی». مجله پژوهش حقوق و سیاست، ۱۲، ۲۸ (۱۳۸۹)، ۳۲۸-۲۹۹.
- موسوی، علیرضا و مسعود قاسمی. «بررسی چالش‌های اخلاقی حق سکوت متهم در نظام حقوقی ایران». مجله پژوهش‌های اخلاقی، ۱۰، ۴ (۱۳۹۹)، ۲۵۴-۲۳۵. doi: 20.1001.1.23833279.1399.10.40.14.8
- نجفی توانا، علی و سیدمحمد سعادت مهر. «بازجویی: شیوه‌ها و بایسته‌ها». مجله کارآگاه، ۲، ۳۲ (۱۳۹۴)، ۶۳-۷۲.
- (ب) منابع خارجی

- Jia hong, He. "Establish a system of silent rights with Chinese characteristics", *Journal of Shanghai Municipal Law Management Cadre College*, no.6 (2000), 41-49.
- Jia hong, He. " My Opinion on the Chinese Right to Silence System Based on the "American Style"". *Political and Legal Forum*, no.1(2013), 107-114.
- Lei, He. " Truthful confession and the new construction of voluntary confession--from the perspective of the principle of not forcing self-incrimination". *Learning and Exploration*, no.2(2013), 80-84.
- Weiyi, Hong. "The right to silence the illegal evidence exclusion rule". *Legal and Social*, no.5(2013), 120-121.
- Lewis, Margaret K. "Controlling Abuse to Maintain Control: The Exclusionary Rule in China". *New York University Journal of International Law and Politics*, no.43(2011), 629-697.
- Yu-hsiung, Lin. *Review of the Criminal Judgment of the Supreme Court Division*. Yueguao Publishing, 2013.
- Lin yuxiong, *Criminal Procedure Law (previous book)*, yuanzhao Publishing Co, Ltd, 2013.
- Liu Ying, Tang and Dong-chu. "Analysis of right to Silence in Chinese New Criminal Procedure Law". *Journal of Huaihua University* , no.3(2015), 58-61.
- Na Jiang , "Excluding tortured confessions in the People's Republic of China: A long March towards the eventual abolition of torture?", *International Journal of Law, Crime and Justice*, no.54(2018), 1-10. doi: 10.1016/j.ijlcrj.2018.06.004
- Yuan, Sun. "The Outline of Substantial Interpretation on the Privilege Against Self -

incrimination". *Tribune of Political Science and Law*, no.2(2016), 59-69.

- Shifan, Wang. the principle of non-self-incrimination, guanshun printing business Co, Ltd,2007.

- Ying, Yao. "Interpretation of the Right to Silence in the New Criminal Procedure Law from the Perspective of Sino-US Perspectives" *Social Science* 12(2013): 124-125.

- Yanyou, Yi. *Freedom of Silence*. Beijing: China University of Political Science and Law Press, 2001.

- Wei, Zhang. "Viewing the Chinese-style "right to silence" from the new criminal procedure law" *Legal Expo* 9(2013): 13-15.

- Guo, Zhiyuan. *Torture and Exclusion of Evidence in China*, China Perspectives, 2019.